

๐ประวัติศาสตร์

การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

กรุงเทพฯ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และบริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์จำกัด, ๒๕๓๖

ปัจจุบันนี้สังคมไทยกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาเข้าสู่สังคมที่มีอุตสาหกรรมเป็นภาคเศรษฐกิจนำมากขึ้นเรื่อย เห็นได้จากอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูงมากประเทศหนึ่งของโลกในระยะ ๕ ปีที่ผ่านมา และยังคงดำเนินต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรมไทยที่ผ่านมา นอกจากสร้างรายได้จำนวนมากแก่ประเทศแล้ว ยังนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทางโครงสร้างสังคมขั้นพื้นฐานจนเกิดผลกระทบด้านอื่นๆ ตามมาอีกมากด้วย เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรถูกทำลายมาก ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ปัญหาแรงงานเด็ก และผู้หญิง ไปถึงปัญหาทางสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวโยงกันเป็นต้น และเมื่อการแข่งขันในตลาดโลกมีมากขึ้น อุตสาหกรรมบางประเภทเช่นสิ่งทอเริ่มหาทางปลดลดคนงานลงด้วยการหันไปใช้เครื่องจักรเพื่อลดต้นทุนการผลิต เป็นต้น

กล่าวได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ

ไทยและทิศทางของการปฏิวัติอุตสาหกรรมต่อไปนั้นจะเป็นอย่างไร ยังเป็นปัญหาทางวิชาการที่ต้องการวิเคราะห์ศึกษาอย่างละเอียดและจากหลายแง่มุม โดยเฉพาะการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์เปรียบเทียบจะให้ข้อคิดแก่เราได้ โดยพิจารณาควบคู่ไปกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมาแล้วในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกและญี่ปุ่นเป็นต้น

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวารสารธรรมศาสตร์ ซึ่งมีหน้าที่ในการศึกษาวิจัยและเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน จึงจัดการเสวนาและสัมมนาในประเด็นหัวข้อดังกล่าวข้างต้นเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๖ เพื่อรวบรวมประสบการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมประเทศต่างๆ ทั่วโลก เพื่อนำมาพิจารณาประสานกับสภาพปัจจุบันของการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย อันอาจนำไปสู่แนวคิดใหม่ๆ และหนทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของสังคมที่ทุกคนปรารถนา

จุดหมายอีกประการของการเสวนาครั้งนี้ก็เพื่อเป็นเกียรติและสนับสนุนการทำงานวิชาการของนักวิชาการไทยด้วยกัน เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศทางวิชาการและการค้นคว้าในความรู้ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ในที่นี้ผลงานศึกษาชิ้นสำคัญของรองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา แห่งศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่เรื่อง *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ (๒๕๓๖)* ซึ่งศึกษาการปฏิวัติอุตสาหกรรมในขอบเขตทั่วโลก คือ ในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย ญี่ปุ่น จีน สหรัฐอเมริกาและละตินอเมริกา อาจารย์ฉัตรทิพย์พบว่ารูปแบบการปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกนั้นมีอยู่ ๓ แบบ คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย เช่นในอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา แบบที่ ๒ คือการปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบฟาสซิสต์ เช่นในเยอรมนีและญี่ปุ่น ส่วนแบบที่ ๓ คือแบบของประเทศคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้แล้วในประเทศโลกที่ ๓ อื่นๆ ไม่อาจประสบความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของการปฏิวัติอุตสาหกรรมทั้ง ๓ แบบนั้น ผู้เขียนเห็นว่าอยู่ที่ความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่ให้ความสำคัญกับระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ส่งเสริมลัทธิมนุษยนิยมและปัจเจกชนนิยม ทำให้นำไปสู่การขึ้นมาของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และในที่สุดการขึ้นมามีอำนาจการเมืองของชนชั้นกระฎุมพีหรือนายทุนในช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ทั้งหมดนี้ในประเทศเอเชีย (ยกเว้นประเทศญี่ปุ่น) และแอฟริกาทำไม่ได้หรือไม่ได้ทำ ถ้าได้ทำก็มักจะเพี้ยนไป แม้ผู้เขียนจะให้คะแนนรูปแบบการปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมเสรีมากกว่าเพื่อนก็ตาม แต่อาจารย์ฉัตรทิพย์ก็ไม่คิดว่ารูปแบบตะวันตกนั้นจะเหมาะสมสำหรับเมืองไทย ซึ่งขาดเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ข้างต้น ดังนั้นข้อเสนอสำหรับการปฏิวัติอุตสาหกรรมไทยพิจารณาจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยเอง จึงควรอาศัยปัจจัย ๒ ประการในการสร้างรูปแบบของการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นมา ปัจจัย ๒ ประการนั้นคือ “การต่อต้านจักรวรรดินิยม สร้างเศรษฐกิจชาตินิยม” และ “ให้วัฒนธรรมชุมชนและองค์กรชุมชนมีบทบาทนำ”

ในประเด็นของปัจจัยแรกนั้นอาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและเทคนิควิทยาศาสตร์พื้นฐานของตนเอง ของประเทศที่เป็นอิสระและทุกคนมีส่วนร่วม ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจและอิทธิพลของประเทศอื่น ส่วนประเด็นปัจจัยที่ ๒ นั้นน่าสนใจมากเพราะที่สำคัญคือการทำให้ชนชั้นนายทุนไทยหันมายอมรับ และสนับสนุนการดำรงอยู่ของชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนที่กำลังถูกทำลายหรือปิดเป็นไปเพื่อสนองการส่งออกและการท่องเที่ยวและการลงทุนจากทั่วโลก ถ้าทำได้นายทุนอาจจะเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยกฎหมายบังคับ และตึกโรงแรมอาจไม่ถล่มก็ได้ เช่นเดียวกับโรงงานนรกทั้งหลายอาจไม่มีให้เห็นอีก

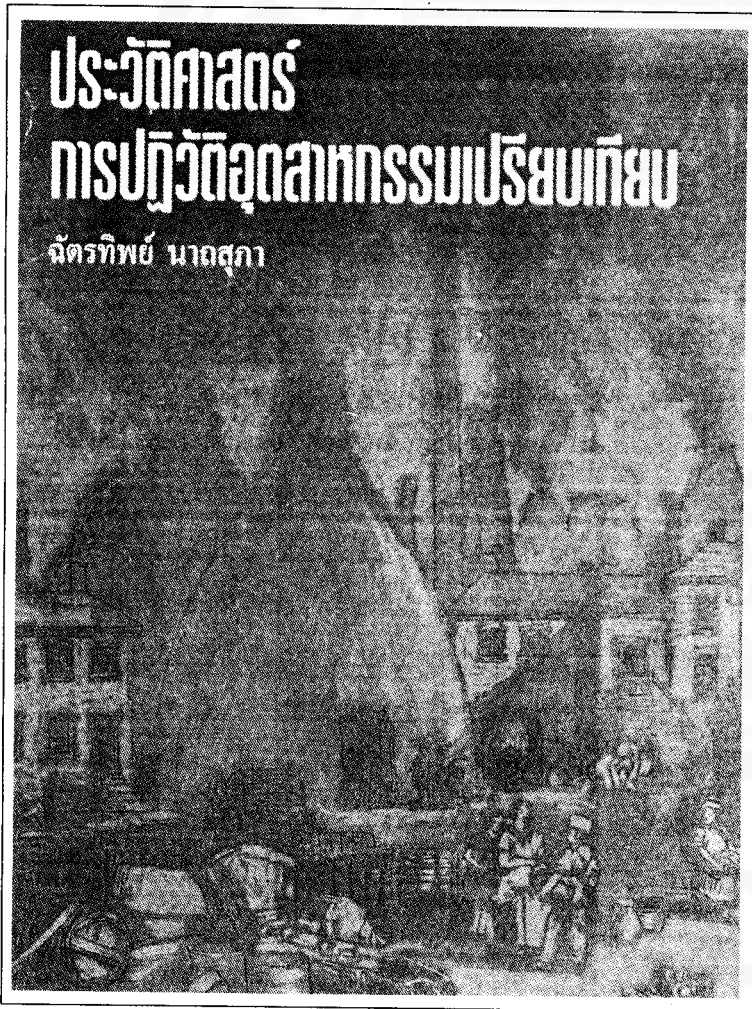
น่าสนใจว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ความสำคัญอย่างมากต่อวัฒนธรรมหมู่บ้านและความสัมพันธ์

ระหว่างชาวบ้านมากกว่าความสัมพันธ์ทางชนชั้น (เช่นระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนา) ในการกำหนดรูปแบบของการปฏิวัติอุตสาหกรรมว่าจะออกมาในรูปแบบใด ทั้งนี้เพราะลักษณะของวัฒนธรรมแบบชุมชนนั้นดำรงอยู่ค่อนข้างยาวนานมากในเอเชียไม่ได้ถูกทำลายไปดังเช่นยุโรป

ทั้งหมดนี้เป็นข้อเสนอทางวิชาการต่อหนทางการปฏิวัติอุตสาหกรรมในเมืองไทย แน่หนอนว่านี่คงยังไม่ใช่ข้อเสนอและแนวคิดที่สมบูรณ์ที่สุด แต่ที่สำคัญคือก่อนจะได้คำตอบและหนทางที่คนส่วนใหญ่ปรารถนา สังคมไทยจะต้องเริ่มต้นคิดและค้นอย่างเอาจริงเอาจังเสียก่อน

ผู้ร่วมวิจารณ์

- ดร. ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์
- ดร. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ
- ผศ. ดร. สุวินัย ภรณวลัย
- รศ. ดร. วรวิทย์ เจริญเลิศ
- ผศ. ดร. พิษณุ สุนทรารักษ์
- ผู้ดำเนินการเสวนา
- อ. อติศร หมวกพิมาย

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์

ผมไม่ใช่นักวิชาการ แล้วก็ที่มาวิจารณ์ในวันนี้ เป็นเรื่องบังเอิญ แต่ก็ทำให้ดีที่สุดในแง่เวลาจะน้อย งานที่อาจารย์ฉัตรทิพย์เสนอให้ภาพอะไรหลายอย่างที่ น่าสนใจในการปฏิวัติอุตสาหกรรมของประเทศต่างๆ แต่ผมอ่านทางด้านยุโรปตะวันตกมากกว่าญี่ปุ่นหรืออเมริกาได้ก็เลยจะเปรียบเทียบกับอังกฤษ, ฝรั่งเศส แล้วก็ เยอรมนี ที่ท่านได้เขียนไว้ นั้นมองจากมุมมองของ มาร์กซิสต์ที่ว่า การปฏิวัติอุตสาหกรรมนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่มีโครงสร้าง เบื้องบนผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งดูจากกรณี ของอังกฤษและฝรั่งเศสมันเป็นเช่นนั้น แต่พอมาถึง เยอรมนีแล้วมันสวนทางกัน เนื่องจากว่าการปฏิวัติ อุตสาหกรรมในเยอรมนีถูกสั่งการจากเบื้องบน ในเรื่อง นี้อาจารย์ฉัตรทิพย์ก็ได้บอกไว้หลายตอน เพียงแต่ การแสดงออกเรื่องโครงสร้างเบื้องบนเป็นผู้สั่งการ หรือกำหนดการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตนั้นยังไม่ คมชัดพอ ซึ่งจะแสดงให้เห็นในตอนท้ายของหนังสือ ในเรื่องของการแสวงหาอาณานิคม อาจารย์ว่า เยอรมนีไม่สนใจอาณานิคม ซึ่งผมคิดว่าคงไม่ใช่ ผม จะให้เหตุผลในตอนท้ายว่าทำไม

เพื่อจะให้เห็นภาพของเยอรมนีได้ชัดว่ามี ลักษณะพิเศษอะไร ผมคิดว่ามีพิเศษกว่าเขาตรงที่ว่า เยอรมนีสร้างปัญหาให้กับโลกมา ๒ ครั้งแล้ว ปัจจุบันก็สร้างปัญหาให้อีกพอสมควร เพราะฉะนั้น การเคลื่อนไหวของเยอรมนีมีผลกระทบต่อโลกมา ร่วมๆ หนึ่งร้อยห้าสิบปีและอาจเป็นต่อไปด้วย ฉะนั้น การพยายามทำความเข้าใจเยอรมนีจริงๆ โดยเฉพาะ

โครงสร้างเบื้องบน ผมคิดว่ามีความสำคัญมาก

ผมอยากจะเริ่มให้เห็นภาพของปัญหาต่างๆ โดยอ้างบทความหรือข้อเขียนของอาจารย์มาร์ติน ไกรเฟินฮาเกน ชาวเยอรมนี เป็นการเปรียบเทียบ ปัญหาระหว่างเยอรมนีตะวันตกกับตะวันออกหลัง รวมชาติ ซึ่งสะท้อนออกมาที่น่าสนใจ อาจารย์เคย พูดว่าได้อ่านบทความของอาจารย์ชาวอเมริกันคน หนึ่งซึ่งมาวิจัยเรื่องเยอรมนีในช่วงปีค.ศ. ๑๙๕๐ เศษๆ เขาบอกว่าหลังทำการวิจัยมี ๓-๔ ข้อที่น่าสนใจ ข้อแรกคนเยอรมันตะวันตกในขณะนั้นเขาถือว่า หลักการของนาซีถูกต้องเพียงแต่วิธีการปฏิบัติมันผิด ประการที่สองถ้าเยอรมนีไม่แพ้สงครามโลกครั้งที่สอง ฮิตเลอร์ก็จะเป็นมหาอำนาจของโลก และสามเรื่อง รัฐธรรมนูญเขาไม่ได้สนใจเท่าไร เห็นไหมครับว่าแพ้ สงครามไปแล้วตั้งสิบปีก็ยังมีความคิดเดิมค้างอยู่

อาจารย์อเมริกันคนนั้นเขาสรุปว่า ถ้าอย่างนั้น กว่าเยอรมนีจะเป็นประชาธิปไตยเหมือนอย่างอังกฤษ ฝรั่งเศสและประเทศในยุโรปตะวันตกอื่นๆ ก็สงสัยจะ ต้องกินเวลาประมาณร้อยปี อาจารย์ฉัตรทิพย์เขียน ไว้ว่าเยอรมนีเริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมจากปี ๑๘๓๐ ถึง ๑๘๕๐ ประมาณ ๑๒๐ ปี คนเยอรมันยังคิดแบบนั้นอยู่ อันนี้เป็นข้อที่น่าสนใจ

มีคำถามว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมนำไปสู่การ ปฏิวัติประชาธิปไตยจริงหรือไม่ และกระบวนการนี้ เป็นแบบกลไกหรือเปล่า มันอาจจะมี ความซับซ้อน หลายอย่างซ่อนอยู่มากมาย สิบปีให้หลังนั้นเอง เยอรมนีก็กระโดดขึ้นมาเป็นลักษณะประชาธิปไตย เต็มตัว ยกตัวอย่างง่ายๆ ปี ค.ศ. ๑๙๖๘ เยอรมันมี

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาครั้งสำคัญ และหลังจากนั้นประชาธิปไตยในเยอรมนีก็ทัดเทียมกับประเทศตะวันตกและอเมริกาทั้งหมด มีประชาธิปไตยจริงๆ ซึ่งรายละเอียดนี้ผมจะไม่พูดถึง เพียงแต่จะให้เห็นว่าบางช่วงพัฒนาช้าเป็นร้อยละปี แต่บางช่วงลืบลกว่าปีก็กระโดดมาเป็นคุณภาพใหม่ขึ้นมาได้

ผมจะพูดเกี่ยวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในโครงสร้างส่วนบนเป็นหลัก เพราะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง อาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ความสำคัญในประวัติศาสตร์เยอรมันก่อนยุคที่จะมาถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรมน้อยไปนิดหนึ่ง ถ้าเปรียบเทียบกับอังกฤษที่ได้กล่าวไว้หลายหน้าคือตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ ถ้าเราย้อนลึกลงนิดก็จะทำให้ภาพเยอรมนีชัดขึ้นคือว่าเยอรมนีเป็นชาติที่น่าสงสาร มีกรรม และกรรมนั้นมันติดตัว เวลาทำอะไรทุกคนก็คอยเพ่งอยู่เรื่อย ที่ว่าน่าสงสารนั้นตรงส่วนไหน ตรงที่ว่าสาเหตุของการที่มาเป็นประเทศที่คิดแบบอนุรักษและค่อนข้างที่จะเผด็จการนั้นมันเป็นรูปร่างตั้งแต่ปี ๑๕๐๐ กว่าๆ เคยมีการปฏิวัติชาวานาในเยอรมนีซึ่งนำโดยโรมัสมุนเซอร์ แต่ได้ถูกปราบปรามอย่างยับเยิน ทำให้กบฏชาวานาไม่สามารถรับชัยชนะได้ มันเป็นรากฐานทำให้เยอรมนีแตกเป็นแคว้น ๕๐-๖๐ แคว้นเห็นจะมีทั้งรัฐอิสระ, นครอิสระและแคว้นต่างๆ จึงเป็นการวางรากฐานให้แก่ความเข้มแข็งของระบบศักดินา ซึ่งเป็นพวกเจ้าครองนครและบิชอป ชาวานาถูกปราบปรามพลังใหม่ที่จะปฏิวัติจากข้างล่างต่อสู้ข้างบนผ่านไปมาก ถัดมาก็คือเกิดสงครามสามสิบปีในเยอรมนี ระหว่างปี

๑๖๑๘-๑๖๔๘ เยอรมนีกลายเป็นสนามรบของมหาอำนาจยุโรปในสมัยนั้น พุดง่าย ๆ รบกันสามสิบปี ในสมัยนั้นก็คงนึกภาพออกว่าเยอรมนีจะยับเยินขนาดไหน บ้านแตกสาแหรกขาด ชีวิต เศรษฐกิจทุกอย่างพังทลายหมด ทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจเยอรมนีฟื้นตัวได้ช้ากว่าเพื่อน เส้นทางการค้าขายติดต่อกับสมัยนั้น ซึ่งแต่ก่อนเคยอยู่ภายในเมืองก็ถูกย้ายออกไปชายฝั่งทะเลหมด ในขณะที่ในประเทศเกิดความปลอดภัยน้อยลง อันนี้ผมคิดว่ามันเป็นช่วงหนึ่งซึ่งทำให้เรามองเห็นภาพว่าทำไมเศรษฐกิจเยอรมันจึงมาช้า ประการที่สองปัญหาของเยอรมันในการรวมตัวเป็นชาติมีปัญหามากมายแตกแยกออกไป

เยอรมันมีปัญหายุ่งสามปัญหาที่เผชิญ ในขณะที่ประเทศอังกฤษฝรั่งเศสไม่มี คือหนึ่งความเป็นชาติรัฐมาช้า สองคือรวมประเทศหลังเพื่อน ถ้าจำไม่ผิดก็ประมาณหลังชนะสงคราม FRANCO-PRUSSIAN WAR ในปี ๑๘๗๐ ในขณะที่อังกฤษฝรั่งเศสเป็นชาติรัฐก่อนนานแล้ว อันที่สองก็คือเป็นอุตสาหกรรมที่มาช้า สามเป็นประเทศประชาธิปไตยที่มาช้า มันเป็นสามช้า ปัญหาต่างๆ มันรวมมาที่เดียวก็แก้พร้อมๆ กัน เยอรมนีต้องแก้สามอย่างให้ได้พร้อมๆ กัน ในขณะที่อังกฤษฝรั่งเศสเขาแก้ทีละอย่างและพัฒนาพร้อมๆ กัน ผมก็เลยชี้ให้เห็นรากฐานว่าทำไมเยอรมนีประสบปัญหาแต่ต้นมา

อาจารย์ฉัตรทิพย์พูดไว้ในหนังสือหลายส่วน อาจารย์พูดไว้ชัดว่าการพยายามเปลี่ยนแปลงของทางเบื้องบนมาจากการสงเคราะห์ของปรัสเซีย ซึ่งเป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลง แล้วก็เน้นให้เห็นถึงว่า

เยอรมนีพยายามชูปรัชญาแบบความร่วมมือกันของลัทธิทหารนิยม (militarism) อันนี้ผมคิดว่าเป็นความร่วมมือจริง แต่ความร่วมมือถ้ามองแบบทั่วไปคือทุกฝ่ายร่วมมือกัน ทุกฝ่ายได้ประโยชน์เท่าๆ กัน แต่จริงๆ แล้วความร่วมมือของเยอรมนีอาจารย์ได้พูดไว้บ้างแล้ว แต่ลืมเน้นไปว่าการถูกสั่งจากเบื้องบนเข้มงวดพอสมควร ทุกคนเป็นน้องคาพพกัน ต้องทำตามต้องรักและสามัคคีกัน แต่อยู่ภายใต้การนำแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของกษัตริย์และของกองทัพ มันเกิดขึ้นได้อย่างไรกัน มันมีประวัติศาสตร์ที่มาก็คือว่า อย่างที่ผมบอกไปแล้วว่าเยอรมนีเป็นชาติรัฐที่มาช้าเพราะการแตกแยกของชนชั้นต่างๆ มาเป็นร้อยปี กระแสความรักชาติและเป็นหนึ่งเดียวเกิดขึ้นในช่วงที่ปรัสเซียและเยอรมนีแพ้สงครามกับนโปเลียน ถ้าใครจำได้ว่าการบุกของนโปเลียนเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในยุโรป ก็บุกด้วยความคิดอภิวินิจฉัยจากการปฏิวัติประชาธิปไตยของฝรั่งเศส การที่เยอรมนีรวมทั้งปรัสเซียฝ่ายแพ้ครั้งนั้น ทำให้มีการหาทางปรับตนเองให้หลุดพ้นจากอิทธิพลนโปเลียน ดังนั้นการต่อสู้กับนโปเลียนในครั้งนั้นคือการต่อสู้กับความคิดของเสรีนิยมและประชาธิปไตยด้วย และพวกที่คิดก็คือพวกที่ฝ่าฝืนรัฐนิยม สมัยนั้นไม่มีการมองอะไรมา มองในแง่ของการสร้างรัฐคือการสร้างเอกราชขึ้นมาใหม่ เขาวิเคราะห์ว่าความพ่ายแพ้มาจากการที่กองทัพปรัสเซียและประชาชนไม่สามัคคีกันแยกออกจากกัน ฝรั่งเศสนั้นประชาชนและกองทัพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสาธารณรัฐที่ประชาชนสร้างขึ้นมาซึ่งรบที่ไหนก็ชนะที่นั่น ถ้าต้องการชนะให้ได้ต้องทำ

กองทัพกับประชาชนให้ดี การปฏิรูปที่อาจารย์พูดถึงก็คือยกเลิกขานาติเดที่ดินก็ดี มีการปฏิรูปต่างๆ มันเป็นการปฏิรูปเพื่อมุ่งหวังให้รัฐกับประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อรวมพลังในการต่อสู้ ซึ่งกษัตริย์ในสมัยนั้นยอมรับการปฏิรูปก็เพื่อจะเอาชนะเมื่อมีการปฏิรูปเสร็จแล้วก็ดีขึ้นในหลายๆ ส่วน เมื่อชนะไปเสียแล้ว พลังของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ยึดถือพลังอนุรักษนิยม หลังสภาของเกอร์สแห่งเวียนนาขึ้นมา กระแสของขวาหรือพลังอนุรักษนิยมก็ตีพลังประชาธิปไตยยุโรปปราบคาบรวมทั้งในเยอรมนีด้วย แม้กระทั่งนายทหารที่มีความคิดปฏิรูปก็ดี พอพระเจ้าแผ่นดินบอกว่าใช้ไม่ได้แล้วก็เลยให้ลดบทบาทพลังปฏิรูปทั้งในกองทัพและส่วนบน (คือรัฐ) ก็ถูกเอาออก ฝ่ายระดับล่าง (คือประชาชน) ก็ถูกต่อต้านเนื่องจากกระแสของอนุรักษนิยมมาแรง

กระแสความรักชาติช่วงนั้นของเยอรมนีจึงเป็นกระแสของการอนุรักษ์ต้องการให้รวมชาติโดยจากข้างบนเป็นผู้สั่งการ ความคิดแบบโรแมนติคขณะนั้นซึ่งมีอิทธิพลมากต่อปรัชญา, ต่อวิถีชีวิต ซึ่งต่อต้านความคิดเสรีนิยม เป็นความรักชาติชูธงเยอรมันเหนือชาติอื่นๆ ขึ้นมา เป็นการสวนทางกับความคิดเรื่องลัทธิชาตินิยมซึ่งเกิดขึ้นในฝรั่งเศสในอังกฤษ และสวนทางกับความคิดเสรีนิยม เพราะพวกเจ้าต้องการรักษาเอาไว้ ผมคิดว่าส่วนนี้น่าสนใจเพราะนำไปสู่การรักษาชาติหลงชาติเยอรมันเหนือทุกแห่ง ฮิตเลอร์กลายเป็นเผ่าพันธุ์ที่พิเศษสุด ต้องฆ่าพวกยิวเห็นว่าชาติอื่นแยกว่า เป็นสิ่งที่มันสะสมตัวขึ้นมาเรื่อยๆ มาจากหลายกระแส แม้กระทั่งนักกวีคนสำคัญ

ไฮริช ไฮเนอ (HEINRICH HEINE) ได้บอกว่าเรารักชาติ เพราะพวกเขาเจ้าสั่งให้เรารัก นั่นคือกระแสการรวมตัวเป็นชาติ ดังนั้นความสำคัญส่วนบนผู้ที่มีอำนาจต้องการเปลี่ยนแปลงก็ใช้ความสัมพันธ์ทางการผลิตมาพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งมันไม่เป็นเพียงเรื่องอุตสาหกรรมอย่างเดียว แต่มองในแง่ของชั้นเชิงทางการเมือง ในแง่ผลประโยชน์ของการดำรงการรวมชาติเยอรมันไว้ บิสมาร์คเป็นคนที่สำคัญในการดำเนินการ อันที่จริงแล้วบิสมาร์คไม่ใช่เป็นคนขงวาคัด เขาพยายามใช้พลังของเสรีนิยมและพวกกรรมกรลุกขึ้นต่อสู้ในขณะนั้นให้เป็นประโยชน์ในการปฏิรูปการเมืองและนำไปสู่การสร้างชาติ การลุกขึ้นสู้ของคองานทอผ้าในปี ๑๘๔๔ ก็ดี ความพยายามปฏิวัติของกรรมกรพืเยอรมันใน ค.ศ. ๑๘๔๘ ก็ดี เป็นความพ่ายแพ้ของฝ่ายก้าวหน้าของฝ่ายเสรีนิยม ซึ่งความพ่ายแพ้นี้ทำให้สถานภาพของพวกอนุรักษนิยมยิ่งเข้มแข็งขึ้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจากข้างบนที่มาจากฝ่ายอนุรักษนิยมต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ดีขึ้นจึงเป็นลักษณะสั่งการจากข้างบนทั้งสิ้น ก็คงไม่ต่างจากสมัยเกาหลีใต้ที่มีการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม มันไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการต่อสู้เหมือนอังกฤษ, ฝรั่งเศสซึ่งเป็นการต่อสู้ของทุนนิยม

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

อาจารย์นิติกรทิพย์ใช้กรอบของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในการศึกษาและวิเคราะห์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ เพื่อจะศึกษาว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้นประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

อย่างไร ทำให้ไม่ถึงสำเร็จ มีปัจจัยอะไรรองรับหรือหนุนช่วย หรือว่ามีปัจจัยอะไรที่เป็นอุปสรรคขัดขวางหรือทำให้ทิศทางของการปฏิวัติอุตสาหกรรมเบี่ยงเบนไป

ข้อดีของการศึกษาเปรียบเทียบคือทำให้สามารถมองเห็นกระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องและเห็นส่วนทั้งหมด ช่วยให้ค้นพบกฎเกณฑ์ที่เรียกว่าเป็นหลักทั่วไปในการอธิบายและวิเคราะห์กำเนิดและพัฒนาการของการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ ขณะเดียวกันอาจารย์นิติกรทิพย์ก็เจาะลึกศึกษาประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นรายประเทศไปด้วย ทำให้สามารถเข้าใจลักษณะเฉพาะและปัจจัยเฉพาะด้านของแต่ละประเทศในการเกิดและพัฒนาการปฏิวัติอุตสาหกรรมอีกด้วย วิธีการดังกล่าวเป็นความพยายามที่จะประสานการมองลักษณะทั่วไปเข้ากับการศึกษาลักษณะเฉพาะ เป็นมรรควิธีที่มีประโยชน์และแก้ไขปัญหาของความโน้มเอียงหรืออคติ ที่มักเกิดจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์คือความโน้มเอียงที่จะใช้หลักการทั่วไปในการกำหนดกรอบและการวิเคราะห์ไปถึงข้อสรุป ดังเช่นแนววิเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่อาศัยทฤษฎีสมัยใหม่หรือปรัชญา ได้แก่ประวัติศาสตร์สำนักแสงสว่าง (Enlightenment) ลัทธิมาร์กซ โพลิตีฟิซึม มาถึงประวัติศาสตร์เชิงปริมาณ กับอีกแนวโน้มที่ให้น้ำหนักต่อลักษณะเฉพาะและต่อความเป็นมนุษย์มากกว่าระบบ ก็จะไม่โน้มเอียงไปทางให้ภาพประวัติศาสตร์ที่เป็นเฉพาะส่วนที่มีชีวิตชีวามากกว่า ดังเช่นสำนัก Romanticism, Historicism, และประวัติศาสตร์ชาตินิยม เป็นต้น

อาจารย์ฉัตรทิพย์ตั้งคำถามว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตกเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วให้คำตอบที่เป็นหัวใจอยู่ที่ปัจจัย ๓ ประการ ซึ่งผมเรียกว่าความสัมพันธ์ทางชนชั้นก็ได้ ส่วนทางด้านเทคโนโลยีและตัวของสินค้าหรือตัวรูปแบบของระบบโรงงาน(factory system) อย่างที่ Paul Mantoux ศึกษาในเรื่อง *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century: An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England* (1961) นั้นอาจารย์ ฉัตรทิพย์ไม่ได้ทำ ซึ่งจะให้ภาพและความเข้าใจต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมอีกแบบหนึ่ง ในที่นี้เราจะอภิปรายถึงปัจจัยทางชนชั้นที่มีอิทธิพลต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรม ตามที่อาจารย์ฉัตรทิพย์เสนอคือ

ประการแรกบทบาทของชนชั้นเจ้าที่ดินในสังคมช่วงผ่านจากฟิวทัลสู่ทุนนิยม ที่ชนชั้นเจ้าที่ดินและขุนนางยอมรับอุดมการณ์ของชนชั้นกรรมพืชและหันมาสนับสนุนนโยบายการค้าและอุตสาหกรรม การปฏิวัติอุตสาหกรรมก็เกิดและพัฒนาได้ดีควบคู่ไปกับระบบประชาธิปไตย เช่นในอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเป็นต้น ส่วนประเทศที่ชนชั้นเจ้าที่ดินไม่รับอุดมการณ์กรรมพืช เช่นเยอรมนีก็นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่สร้างระบบการเมืองแบบฟาสซิสต์

ในยุคดังกล่าวเจ้าที่ดินก็จะไม่เหมือนเดิมเสียทีเดียว พวกเจ้าที่ดินที่ขึ้นมาใช้อำนาจการเมืองได้จะต้องสามารถปรับชนชั้น (ไม่แต่เฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น) ของตนเองให้ยอมรับอุดมการณ์ของชนชั้นนายทุนได้ แล้วค่อยหันมาสนับสนุนการค้าและอุตสาหกรรม สังคมแบบนั้นมีโอกาสมากที่การปฏิวัติ

อุตสาหกรรมจะเกิดขึ้นได้ แล้วก็พัฒนาต่อไปได้ค่อนข้างจะดี ในเวลาเดียวกันก็มีโอกาสเกิดระบอบและสถาบันที่ควบคุมการทำงานของระบบอุตสาหกรรมในสังคม นั่นคือการเกิดขึ้นของระบอบการเมืองประชาธิปไตยเช่นแบบเสรีนิยมในอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเป็นต้น

ในทางตรงกันข้ามในประเทศที่ชนชั้นเจ้าที่ดินแข็งเช่นเยอรมนี ก็ไม่ยอมรับอุดมการณ์ชนชั้นกรรมพืชแต่ยังสามารถที่จะรักษาตัวให้เป็นพลังนำในสังคม นำการเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน สภาพการณ์เช่นนั้นแม้เจ้าที่ดินจะร่วมมือหรือทำการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ แต่ว่าผลที่ออกมามันจะตรงกันข้าม กล่าวคือจะไม่เกิดระบอบประชาธิปไตยแบบเสรี แต่จะเกิดระบอบการเมืองแบบเอียงขวา เช่นกรณีของเยอรมนีและญี่ปุ่นดังที่ในหนังสืออาจารย์ฉัตรทิพย์ได้กล่าวไว้แล้ว

ประการที่สอง บทบาทของเอกชนและชนชั้นนายทุน อาจารย์ฉัตรทิพย์พบว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ ๑๙ นั้นจะมีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้คือ พบว่าชนชั้นนายทุนมีความตั้งใจในการลงทุนประกอบการและต้องการแข่งขัน ยกกระตือรือร้นการผลิตของพวกเขาตนอยู่ตลอดเวลาทำให้ระบบอุตสาหกรรมเข้มแข็ง นอกจากนั้น ชนชั้นนายทุนยังค่อยๆ ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไปและมีขั้นตอน ถ้ารีบร้อนเกินไปก็มีปัญหาเหมือนกับในฝรั่งเศส ในกรณีอังกฤษและอเมริกาทำแบบค่อยเป็นค่อยไป คือไม่กระทบกระเทือนชนชั้นเจ้าที่ดินมากและเร็วเกินไปนัก แต่

ค่อยประนีประนอมกันมา ทำให้การเมืองเป็นแบบปฏิรูปสูง ตัวอย่างที่ชัดเช่นในอังกฤษซึ่งหลังจากกระบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรมพัฒนาไปได้สี่ห้าสิบปี รัฐสภาอังกฤษถึงจะผ่านกฎหมายจำนวนมาก ซึ่งเป็นกฎหมายปฏิรูปสังคมและการเมือง สร้างระบบสวัสดิการ ค่าแรงกรรมกรและพิทักษ์ผู้บริโภคเป็นต้น ผมเข้าใจว่าเป็นผลสำเร็จของการประนีประนอมและสังคมยอมรับการขึ้นมำนำของชนชั้นนายทุน เป็นการก้าวขึ้นมาโดยใช้วิธีการที่ไม่รุนแรง

ประการที่ ๓ คือรัฐปรับตัวเข้าสู่การเป็นรัฐทุนนิยมได้ดี ไม่ต่อต้านและขัดขวาง ประเด็นเรื่องรัฐนี้อาจารย์ฉัตรทิพย์พูดถึงรัฐทั่วไปในเงื่อนไขของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ประเด็นของรัฐนั้นยังเป็นปัญหาอยู่ว่าอาจารย์มองตรงไหน แต่ผมเข้าใจว่ามองจากรัฐที่เป็นตัวแทนของชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำ เพราะฉะนั้นในที่นี้ก็คือรัฐที่สามารถเป็นตัวแทนชนชั้นนายทุนได้ ซึ่งรัฐที่ว่านี้อาจผสมเจ้าที่ดินอยู่ด้วยซึ่งสามารถปรับตัวเข้ากับนโยบายหรือส่งเสริมเศรษฐกิจและการเมืองอุตสาหกรรมให้ก้าวไป(ข้างหน้า) ได้ ตัวอย่างที่เห็นก็เช่นในอังกฤษในฝรั่งเศสเป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นคำตอบต่อคำถามที่ว่าทำไมการปฏิวัติอุตสาหกรรมจึงประสบความสำเร็จในตะวันตก

ผมอยากชี้ให้เห็นข้อสำคัญอีกประการในการศึกษานี้ นั่นคือประเด็นที่โยงให้เห็นถึงความสำคัญที่แนบแน่นระหว่างการปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตกกับระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยม ทั้งนี้เป็นผลจากการที่ชนชั้นต่าง ๆ ประสานร่วมมือกันก่อนข้างดี ประเด็นที่น่าสนใจก็คือชนชั้นล่างเช่นกรรมกรหรือ

ชาวนาก็ดี ไม่เป็นอุปสรรคหรือตัวปัญหาที่ขัดขวางหรือเป็นเครื่องมือที่ชนชั้นสูงและชนชั้นปกครองจะนำมาใช้ในการปราบปรามหรือบิดเบือนนโยบายอุตสาหกรรมไป โดยเฉพาะอย่างอังกฤษชนชั้นชาวนาสลายไปแล้วเมื่อถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรม(ในกระบวนการenclosure) ในขณะที่ฝรั่งเศสชาวนาก็ไม่ลำบาก เพราะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินอันเป็นผลมาจากการปฏิวัติฝรั่งเศสที่ทำลายซากเดนระบบฟิวดัลลงไป ยิ่งในสหรัฐอเมริกาชนชั้นชาวนาไม่เคยปรากฏตัวขึ้นมาเลย มีแต่เกษตรกรที่เป็นนายทุนน้อยและกลางเป็นส่วนใหญ่ที่เรียกว่า yeoman farmers ประเด็นนี้พูดง่าย ๆ คือพลังอนุรักษ์นิยมหรือพลังฝ่ายขวาไม่มีฐานมวลชนในการปลุกระดมต่างๆ ช่วยให้บรรยากาศการเมืองเป็นแบบเสรีนิยมได้มากกว่าแบบอื่น

ที่พูดมาข้างต้นนี้ผมถือว่าเป็นกรอบหรือแนวการวิเคราะห์การปฏิวัติอุตสาหกรรมของอาจารย์ฉัตรทิพย์ โอกาสนี้ผมจะอธิบายเพิ่มเติมรวมทั้งวิจารณ์ไปด้วย โดยจะเอาสหรัฐอเมริกาเป็นกรณีศึกษา

ประการแรก เราจะย้อนกลับไปคำถามเดียวกันว่าทำไมสหรัฐอเมริกาประสบความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถ้าตอบตามแบบที่อาจารย์ฉัตรทิพย์ศึกษาก็คือว่า ๑) เพราะสหรัฐอเมริกาไม่มีชนชั้นเจ้าที่ดินและขุนนางแบบเก่าที่เกิดขึ้นในสังคมฟิวดัล เนื่องจากอเมริกาเป็นอาณานิคม และอังกฤษแทบไม่มีบทบาทในการกำหนดการปกครองภายในของอาณานิคมแห่งนี้เลย อันนี้จะแตกต่างจากกรณีของสเปนกับอาณานิคมในอเมริกาใต้ พัฒนาการทางชนชั้นดังกล่าวทำให้ “ไม่

มีการแบ่งสังคมสหรัฐฯ ออกเป็นฝ่ายปฏิภิกิริยาและฝ่ายหัวรุนแรงเช่นที่เกิดในฝรั่งเศสหลังการปฏิวัติ ๑๗๘๙” และยังทำให้ไม่มี “ฐานรากสำหรับแนวคิดและขบวนการอนุรักษนิยม คนอเมริกันจึงมักจะมีแนวโน้มอุดมการณ์เป็นแบบเสรีนิยม ปลอดภัยจากความคิดแบบเจ้านาย ผู้ประกอบการสหรัฐฯต่างจากผู้ประกอบการฝรั่งเศส” ซึ่งยังดูแคลนความสำเร็จทางธุรกิจว่า “ไม่มีคุณค่า” ขณะที่คนอเมริกันบูชาความสำเร็จในทางธุรกิจและความมั่งคั่งทางวัตถุ” (หน้า ๑๙๒) คุณสมบัติที่ดีของชนชั้นนายทุนอเมริกันยังมีอีกจากพื้นฐานของศาสนาโปรเตสแตนต์ที่พวกพิวริตันนำมาสู่อาณานิคมอเมริกาในยุคแรก

๒) ทั้งหมดนี้จะรอเวลา”ตกผลึกเป็นความเชื่อในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพ กรรมสิทธิ์เอกชน ในปัจจัยการผลิต เชื่อในปัจเจกชนและการแข่งขัน ชอบความเสมอภาค ไม่ชอบอภิสิทธิ์ เชื่อมั่นในตนเอง ไม่ใช้พึ่งพารัฐบาล เชื่อว่าโอกาสในเศรษฐกิจและสังคมมีมาก เปิดสำหรับทุกคนที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ เชื่อมั่นในอนาคตที่ดีกว่า” (หน้า ๑๙๖)

เมื่อถึงขั้นนี้อาจารย์ฉัตรทิพย์เขียนว่าคนอเมริกันก็สามารถ “เลือกได้ว่าสังคมของเขาในอนาคตจะเป็นทุนนิยมประชาธิปไตย ไม่ยอมรับการประนีประนอมกับชนชั้นนำอนุรักษนิยมจากสาขาเกษตรกรรม จะไม่ให้ทุนนิยมของเขามีส่วนของระบบทุนนิยมแบบฟาสซิสต์ มลรัฐอเมริกาฝ่ายเหนือจึงไม่ประนีประนอมกับมลรัฐฝ่ายใต้ในเรื่องทาส ทำให้เกิดสงครามกลางเมือง เป็นการผ่าตัดแก้ปัญหาลงไปเลยว่า สหรัฐอเมริกาจะเป็นประชาธิปไตยแห่งชนชั้น

กรรมพีแท้จริง” (หน้า ๑๙๖)

ในประเด็นแรกนี้ อาจารย์ฉัตรทิพย์มองประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมสหรัฐฯ อย่างคนมองโลกในแง่ดีมากๆ นี่เป็นข้อดีของนักเศรษฐศาสตร์ที่เชื่อในความก้าวหน้าและอยู่กับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม ส่วนนักประวัติศาสตร์มักชอบมองโลกในแง่ไม่ค่อยสุขนัก หรือทุนิยมจนถึงโศกนาฏกรรมเลย ผมคิดว่าการพยายามให้คำตอบที่สมบูรณ์มากกว่าการตั้งคำถามที่ไม่รู้จบ ทำให้การวิเคราะห์มีแนวโน้มที่จะออกมาเป็นเส้นตรง หรือเป็นขั้นบันไดต่อกันไป อย่างไม่มีรอยตำหนิ

ตัวอย่างเช่นในเรื่องพัฒนาการของชนชั้นในอาณานิคมอเมริกา ก็มีปัญหาความขัดแย้งกันอย่างมากระหว่างกลุ่มที่เป็นเจ้าสมบัติคือเจ้าของและเจ้าหน้าที่ของบรรษัทหรือบริษัท ที่ได้รับสัมปทานหรือได้กรรมสิทธิ์จากกษัตริย์อังกฤษในที่ดินและอาณานิคมในอเมริกา ซึ่งต่อมาก่อรูปเป็นชนชั้นปกครองและเจ้าของที่ดิน กับบรรดาคชนชั้นล่างและชั้นกลางเช่นช่างฝีมือเกษตรกรและพ่อค้าและที่สำคัญต่อมาอย่างมากๆ ก็คือองค์กรศาสนาโปรเตสแตนต์นิกายต่างๆ เรียกว่าเป็นตัวแสบหรือนักปลุกกระดมต่อต้านอำนาจรัฐตัวสำคัญทีเดียว

อาจารย์ฉัตรทิพย์เสนอถูกต้องที่ว่าชนชั้นพิวติลไม่เกิดขึ้นในอาณานิคมอเมริกาเหนือ ตรงนี้เป็นลักษณะพิเศษของประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา ที่เป็นบรรดาคชนองอังกฤษซึ่งอพยพไปตั้งรกรากใหม่ในอาณานิคมนั้นถูกสภาวะแวดล้อมและการเติบโตของเศรษฐกิจทุนระยะต้นในยุโรป ทำให้พวกเขากลายเป็น

เป็นกรรมสิทธิ์หรือชนชั้นนายทุนไปแต่แรกเริ่ม

ยกตัวอย่างเช่นเรื่องของการจับจองที่ดินในอาณานิคม แม้จะมีที่ดินมากและประชากรน้อย แต่น่าประหลาดที่สังคมอาณานิคมอเมริกาไม่ได้สร้างชนชั้นเจ้าที่ดินแบบสังคมพิวบลีย์ยุโรปขึ้นมา ทั้งๆ ที่ปลอดจากการครอบงำตรวจสอบจากรัฐบาลอังกฤษอย่างเข้มงวดและทันการณ์ ในความเป็นจริงกรณีการจับจองที่ดินเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นตรงข้ามกับที่อาจารย์ฉัตรทิพย์กล่าวว่า อังกฤษไม่มีอิทธิพลต่อคนอเมริกันในสมัยนั้น การถือครองที่ดินแสดงให้เห็นว่ามีอิทธิพลของประเพณีอังกฤษอย่างเต็มที่ แต่อิทธิพลนี้ไม่ได้แสดงออกในกฎหมายหรือการบังคับหากแต่ผ่านทางวัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีที่คนอังกฤษนำมาใช้ในอาณานิคมอเมริกา เช่นเรื่องที่ดินนั้น ธรรมเนียมอังกฤษถือว่าที่ดินทั้งอาณาจักรนั้นต้องมีขุนนางเป็นเจ้าของ ในอาณานิคมอเมริกาคคนที่ขุนนางคือคนที่เป็นตัวแทนของกษัตริย์อังกฤษ ได้แก่ lord proprietor ในแมริแลนด์ หรือแคโรไลนายุคต้นหรือบริษัทในเวอร์จิเนียระยะแรกๆ เหมือนกัน

ดังนั้นถ้าใครอยากได้ที่ดินก็ต้องไปขอโฉนดจากเจ้าของที่ดินเสียก่อน ชั้นแรกขอสิทธิในที่ดินผืนที่ตัวต้องการเสียก่อน หลังจากจ่ายค่าธรรมเนียมราว ๑๐ ชิลลิงต่อ ๑๐๐ เอเคอร์ แล้วก็จะได้ใบเหยียบย่ำ(ผมเรียกแบบไทยๆ) จากนั้นก็ติดต่อให้พนักงานสำรวจที่ดินมารังวัดและทำใบรังวัดให้เป็นหลักฐาน ขั้นสุดท้ายเอาใบรังวัดไปให้ที่ดินออกหนังสือเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือโฉนดในที่ดินนั้น

โฉนดที่ออกนั้นมักไม่ไห้ที่ดินใหญ่เกินไป เพราะ

ต้องเป็นที่ดินที่ทำการเพาะปลูกจริง และได้ถางที่แล้ว ไม่ใช่ยังเป็นป่าอยู่ เป็นงานหนักที่ต้องอาศัยแรงงานมากและทุนไม่น้อย เกษตรกรส่วนใหญ่จึงลงเอยที่ขนาดที่ดินปานกลางมากกว่าจะเป็นแบบเจ้าที่ดินใหญ่ในยุโรป ระหว่างปี ๑๖๖๐ และ ๑๗๐๐ ร้อยละ ๗๒ ของโฉนดที่ดินในแมริแลนด์มีที่ดินน้อยกว่า ๒๕๐ เอเคอร์ มีเพียงร้อยละ ๒ เท่านั้นที่มีที่ดินมากกว่า ๘๐๐ เอเคอร์ ในเวอร์จิเนียก็เช่นเดียวกัน

ถ้าถามว่ามีการกวาดซื้อที่ดินและเก็งกำไรบ้างไหม มีเหมือนกันโดยเฉพาะหลังศตวรรษที่ ๑๘ มา แต่การเก็งกำไรสมัยนั้นไม่สนุกเหมือนในเมืองไทยปัจจุบันนี้ ที่ทำให้ที่ดินราคาแพงกว่ามูลค่าที่เป็นจริง และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านซื้อหาได้ยากมากขึ้นทุกวันๆ ในอาณานิคมอเมริกาสภณนั้นคนที่หากินกับที่ดินช่วยให้ชาวบ้านสบายขึ้นเพราะไม่ต้องไปติดต่อเจ้าหน้าที่และเสียค่าธรรมเนียมยุ่งยาก เพียงซื้อจากบริษัทที่ดินก็ได้ที่ตามต้องการแล้ว กระนั้นก็ดีธุรกิจค้าที่ดินก็ถูกชาวบ้านสวดและวิจารณ์กระทั่งร้องเรียนทางการด้วยเหมือนกัน ว่าเป็นการเก็งกำไรและหากำไร จากกิจการที่นักลงทุนไม่ได้ลงแรงไปผลิตขึ้นมา เป็นความไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่งที่คนบางคนกักตุนที่ดินเอาไว้ โดยส่วนใหญ่ผู้เล่นที่ดินมีส่วนช่วยกระจายกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่คนจำนวนมาก แทนที่จะเป็นการกวาดซื้อที่ดินเก็บเอาไว้เป็นของตนแต่ผู้เดียวซึ่งธรรมเนียมอเมริกันต่อต้านมากและรัฐก็จะลงโทษทางภาษีอย่างหนัก

จริงๆ แล้วการที่ชนชั้นปกครองอเมริกันทำตัวเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้น เป็นผลมาจากการต่อต้านกระทั่ง

ลูกฮือของชาวบ้านและคนชั้นล่าง แทบทุกอาณานิคม จากนิวอิงแลนด์มาถึงเวอร์จิเนีย ล้วนมีประวัติการ ลูกขึ้นคัตค่านอำนาจรัฐอาณานิคมในหลายรูปแบบ ที่สำคัญคือการควบคุมอำนาจของข้าหลวงซึ่งเป็น ตัวแทนของอังกฤษ และนำไปสู่การมีสภาผู้แทนของ ชาวอาณานิคมสำหรับเป็นปากเสียงในการปกครอง และบริหาร ตัวอย่างเช่นกฎเบคอนในอาณานิคม เวอร์จิเนีย ๑๖๗๖ เป็นการกบฏของชาวนาและคนในเมืองต่อข้าหลวง การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ในนิวอิงแลนด์ ๑๖๘๙ ในนิวยอร์ก และแมรีแลนด์เป็นต้น ตรรกะนี้เห็น ได้ว่าบรรดาชนชั้นต่างๆ ในอเมริกานั้นไม่ค่อยประนี- ประนอมกันเท่าไรนักเหมือนกัน

อีกข้อหนึ่งที่ทำให้คนอเมริกันแม้จะเป็นเจ้าของ ที่ดินก็ยากที่จะเป็นชนชั้นขุนนางได้ นั่นคือการขาด ฐานรองรับทางสังคม อันได้แก่ความสัมพันธ์แบบ เหลื่อมล้ำต่ำสูงหรือฐานันดร ซึ่งจะต้องอิงกับราชสำนัก อันนี้เป็นวิญญูณของขุนนาง ที่ดินเท่าไรก็หาซื้อมาได้ แต่ "วิญญูณ" ของการเป็นขุนนางซื้อไม่ได้สร้างเอง ก็ไม่ได้อีกเหมือนกัน แต่ต้องอาศัยอดีตช่วยสร้างขึ้นมาให้ ว่าไปแล้วคติเรื่องความไม่เท่าเทียมกันของคน ก็ขัดแย้งหลักความเชื่อของลัทธิพิวริตันเสียแล้ว ซึ่ง สอนว่าคนเราเท่าเทียมกันต่อหน้าพระเจ้า

ประเด็นต่อมาที่น่าสนใจคืออาจารย์ฉัตรทิพย์ กล่าวว่าคุณอเมริกันยังเลือกได้ด้วยว่าชุมชนของเขา จะเป็นชุมชนประชาธิปไตยที่ไม่ยอมรับอิทธิพลของ อนุรักษนิยม เป็นความจริงที่สังคมอเมริกาไม่ แบ่งแยกทางชนชั้นอย่างเป็นทางการระหว่างปฏิภิกิริยากับอนุรักษนิยม แต่ไม่จริงที่สังคมอเมริกาในอดีต "ไม่

มีฐานรากสำหรับแนวคิดอนุรักษนิยม" ว่าไปแล้ว พัฒนาการของอาณานิคมอเมริกาจนถึงเป็นเอกราช เป็นสาธารณรัฐแห่งแรกในโลก ภาคใต้ของสหรัฐ เป็นพื้นฐานของแนวคิดและพฤติกรรมแบบอนุรักษ มาตลอด เปรียบเทียบระหว่างแมสซาชูเซตส์กับ เวอร์จิเนียแต่ยุคบุกเบิก ฝ่ายแรกเป็นพวกพิวริตัน และต่อต้านกษัตริย์อังกฤษ ฝ่ายหลังเป็นบริษัทใน พระบรมราชูปถัมภ์ของกษัตริย์อังกฤษ เป็นพวก นิกายโบสถ์อังกฤษ และในที่สุดเมื่อระบบทาสและการผลิตไร่ขนาดใหญ่เกิดขึ้นในอาณานิคมอเมริกา ภาคใต้ก็เปลี่ยนมาเป็นสังคมผู้ดีของชนชั้นนายทาส ที่พยายามจะทำตัวเป็นขุนนางแบบใหม่ กระทั่งมาถึง ศตวรรษที่ ๑๙ ภาคใต้กลายเป็นสังคมทาสเต็มตัว มี โลกทรรศน์ที่อนุรักษและประเพณีนิยม เรียกว่ามีคติ ชุดเดียวกับของพวกเราเหล่าสิงห์แดงคือ "สามัคคี มี วินัย เป็นพี่น้อง" ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมและ ทุนนิยม มีความเชื่อทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ใน ขณะที่สังคมภาคเหนือกำลังเปลี่ยนไปเป็นสังคม พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ที่มีโลกทรรศน์ของ ชนชั้นนายทุนและความเชื่อในความสำเร็จและความ มั่งคั่งอันเกิดจากการค้าและอุตสาหกรรม ที่เน้น ความเป็นปัจเจกชนนิยมอย่างมาก

จากจุดนี้ก็มาสู่ประเด็นที่ว่าคนอเมริกันได้ เลือกและรู้ว่า "สังคมของเขาจะเป็นทุนนิยม ประชาธิปไตย ด้วยการไม่ยอมประนีประนอมกับภาค ใต้อีกต่อไป" ในทางประวัติศาสตร์ ถ้าหากให้คน อเมริกันสมัยนั้นส่วนใหญ่ได้เลือกระบบสังคมจริงๆ ผมคิดว่าระบบทาสและเกษตรกรรมแบบภาคใต้ยังคง

อยู่ต่อไป แต่ไม่หมายความว่าคนอเมริกันสมัยนั้นจะปฏิเสธอุตสาหกรรมหรือเห็นด้วยกับระบบทาสไปเสียทั้งหมดด้วย ความเป็นจริงมันซับซ้อนกว่าการพูดว่าชอบหรือไม่ชอบผิดหรือถูกอย่างขาวกับดำ ตรงกันข้ามเมื่อถึงกลางศตวรรษที่ ๑๙ บรรดานักการเมืองและปัญญาชนภาคใต้เองก็ตระหนักว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ พวกเขาจำเป็นต้องเช่นเดียวกัน พวกเขาไม่ได้คัดค้านอุตสาหกรรมแต่คนใต้ต้องการระบบอุตสาหกรรมแบบของเขาซึ่งเป็นธรรมชาติและเป็นมนุษย์มากกว่ากลไก

ประเด็นที่คนใต้ตั้งใจมานานคือจะทำอย่างไร การปฏิวัติอุตสาหกรรมในอเมริกาถึงจะไม่นำไปสู่ปัญหาและผลกระทบทางสังคมดังที่เกิดขึ้นในอังกฤษคือปัญหาคนยากจนในเมือง ปัญหาเด็กและผู้หญิงในโรงงาน ปัญหาเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและมาตรฐานชีวิตของคนในสังคมอุตสาหกรรมเสื่อมทรามเป็นต้น

ความจริงการโต้แย้งในนโยบายอุตสาหกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยใต้เอกราชใหม่ๆ แล้วในปลายศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นศตวรรษที่ ๑๙ ระหว่างแนวคิดของโรมัส เจฟเฟอร์สันกับบอเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน เจฟเฟอร์สันคัดค้านการพัฒนาส่งเสริมอุตสาหกรรมแบบยุโรป เพราะกลัวปัญหาดังกล่าว ในขณะที่แฮมิลตันเห็นว่าอเมริกาควรเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมเสียแต่เนิ่นๆ รวมทั้งขยายบทบาทนำของรัฐให้มากขึ้น

อย่างไรก็ตามสภาพสังคมอเมริกันไม่อาจหยุดนิ่งอยู่ได้ ปลายศตวรรษที่ ๑๘ ก็มีการคิดค้นกระสวยทอผ้าโดยนายอีไล วิดเนีย และการสร้างโรงงานทอผ้า โรงงานทำรองเท้าและอื่นๆ ก็ทยอย

เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้อแตกต่างกับของอังกฤษก็คือ โรงงานอเมริกาไม่น่ากลัวและร้ายแรงเท่าในอังกฤษ สาวโรงงานทอผ้าโลเวลล์ในแมสซาชูเซตส์มีสภาพการทำงานดีกว่าโรงงานอังกฤษมาก มีสาวรุ่นอยากมาทำงานโรงงานมากกว่าหนีกลับไปเข้าใจว่าเป็นเพราะมีผู้วิจารณ์ไว้มากกว่าจะเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ทำให้ทั้งเจ้าของและเจ้าหน้าที่พากันเตรียมออกมาตรการและสร้างระเบียบต่างๆ ไว้มากมาย กลุ่มศาสนา (หรือNGOกลุ่มแรกของโลก) ก็มีส่วนในการควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมได้ด้วย

กลับมาถึงประเด็นการที่ "ภาคเหนือไม่ประนีประนอมกับภาคใต้" อีกนิตหนึ่ง เพราะจะมีนัยอันสำคัญถึงหนทางของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยม เป็นความจริงว่าสงครามกลางเมืองได้ปลดปล่อยพลังการผลิตของระบบทุนนิยมออกมาและนำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ในครึ่งหลังของศตวรรษ ๑๙ แต่ความจริงมีว่า ฝ่ายที่ไม่ยอมประนีประนอมในสงครามครั้งนั้นคือภาคใต้ ไม่ใช่ภาคเหนือ ว่าไปแล้วภาคเหนือและตะวันตกเป็นฝ่ายประนีประนอมให้กับภาคใต้มาตลอด เพราะรู้ว่าการขยายและความมั่งคั่งที่ทุกคนได้รับอยู่ในขณะนั้นได้มาจากการผลิตและการบริโภคของภาคใต้ ซึ่งก็คือระบบผลิตของแรงงานทาสและการปกครองของเจ้าของทาสนั่นเอง แต่ที่นำไปสู่การเกิดสงครามกลางเมือง ก็เพราะภาคใต้เชื่อมั่นว่าพวกตนมีอารยธรรมที่เหนือกว่าของภาคเหนือ ส่วนระบบทาสนั้นเป็นเพียงเครื่องมืออันหนึ่งที่พระเจ้าสร้างมาให้ เป็นปัจจัยหนึ่งสำหรับการปกครองและการสร้างระเบียบสังคมที่

ดิงามที่เป็นองค์อินทรีย์อย่างแท้จริง เมื่อคนได้เชื่อ เช่นนั้นเสียแล้ว ทำให้ประกาศแยกตัวเองออกจากการเป็นสหรัฐ หลังจากลินคอล์นได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ถ้ารัฐภาคใดไม่ประกาศแยกตัวออกจากสหรัฐ ก็จะไม่เกิดสงคราม และการเมืองในวอชิงตันก็จะต้องหาทางประนีประนอมกับภาคใดอีกต่อไปดังที่เคยทำกันมาว่าครึ่งศตวรรษแล้ว แต่ที่จริงที่หลังค.ศ. ๑๘๕๐ เป็นต้นมา การเอาอกเอาใจภาคใดอาจยากขึ้น เพราะภาคตะวันตกกำลังเติบโตและใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ นี่จึงเป็นทฤษฎีของแบริงตัน มัวร์ ที่บอกว่าภาคเหนือได้แนวร่วมกับภาคตะวันตก จึงตัดสินใจทำสงครามขึ้นเด็ดขาดกับภาคใต้เสียเลย สงครามกลางเมืองอเมริกันจึงเป็นการ "ปฏิวัติครั้งสุดท้ายของชนชั้นนายทุน" (The Last Capitalist Revolution) ในบริบทเดียวกับของสงครามกลางเมืองอังกฤษและการปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งทำลายกำแพงแห่งความไม่เท่าเทียมกันและระบบฐานันดรลงไป

ข้อที่ผมอยากเสริมคือถ้าเป็นเพียงเท่านั้น เท่านั้นหมายความว่า เป็นเพียงปัญหาเศรษฐกิจจะห่างเหินกับได้ หรือระหว่างระบบกรรมกรกับระบบทาส ผิดว่า ผมเชื่อว่ารัฐบาลกลางน่าจะมีความแก้ไขได้ง่ายและไม่ต้องเสียเลือดเนื้อมากมายอย่างในสงครามกลางเมือง ยิ่งถ้ามีพันธมิตรจากตะวันตกด้วยแล้ว หนทางรัฐสภาก็ยิ่งง่ายขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ที่ทำไม่ได้ในสมัยนั้นเป็นเพราะพัฒนาการของภาคใต้ที่เป็นระบบทาสเองก็เติบโตใหญ่ขึ้นด้วยทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมภูมิปัญญากลายเป็นสังคมที่สูกอมในตัวเอง อย่าลืมว่าในกลางศตวรรษที่ ๑๘

โลกทั้งโลกยังไม่รู้จักระบบทุนนิยมเหมือนที่เรารู้จัก คุนเคยดีในปัจจุบัน โลกทั้งโลกยังไม่มีคำตอบว่าระบบทุนอุตสาหกรรมจะเป็นอย่างไร และจะมีความชอบธรรมกว่าระบบผลิตแบบเก่าอย่างไร ชีวิตความเป็นอยู่จะสดไสโซติช่วงอย่างไรภายใต้ระบบทุนนิยมก็ไม่มีใครรู้และคิดถึงได้ ช่วงนั้นยังเป็นระยะของการเปลี่ยนผ่านอันสำคัญยิ่งของระบบทุนนิยมโลกที่มีฐานในยุโรปตะวันตกและอเมริกา ประเด็นสำคัญคือทุนอุตสาหกรรม (industrial capital) ยังไม่ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดในปริมนตลทางการเมือง ในอังกฤษก็ในศตวรรษ ๑๘๔๐ กว่าที่ทุนอุตสาหกรรมจะถือได้ว่าได้ชัยชนะทางการเมืองอย่างแท้จริง

ในยุโรปนักคิดและปัญญาชนเริ่มต่อสู้ทางปัญญาและต่อมาทางการเมืองคือระหว่างฝ่ายสนับสนุนกับต่อต้านระบบโรงงานอุตสาหกรรม ยังไม่ถึงขั้นวิพากษ์ระบบทุน จนกระทั่งมาร์กซและเอนเงิลส์เขียนคำประกาศแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์และงานคลาสสิกเรื่องทุนที่หาคนอ่านจนจบแล้วเข้าใจยากมาก ๆ ในขณะที่ในอเมริกาการต่อสู้ ๒ แนวทางดำเนินไประหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ ว่าใครจะเป็นตัวแทนของอนาคตการปฏิวัติอุตสาหกรรมและความก้าวหน้า นำสังเกตว่าภาคใต้เท่านั้นที่เป็นกระบอกเสียงให้การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่วางอยู่บนดุลยภาพระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม บนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสังคมพึ่งพาที่เป็นสังคมอินทรีย์ ที่คนมีความไม่เท่าเทียมกันจึงต้องอาศัยการอุปถัมภ์และการทำตามหน้าที่ตามที่ฐานะและอภิสิทธิ์กำหนด ไม่ใช่ตามใจและตามความสามารถของปัจเจกชนเป็น

สำคัญ และที่เกษตรกรรมยังต้องเป็นพื้นฐานของการผลิตและของสังคม ไม่ใช่สร้างเมืองแบบใหม่ขึ้นมาเป็นฐานการผลิตและศูนย์กลางที่ศาสนายังมีความสำคัญต่อครอบครัวและสังคม ที่ชุมชนยังมีบทบาทในการรักษาคุณภาพชีวิต ที่การเมืองยังเป็นหน้าที่ของคนชั้นสูง ที่ความเสมอภาคและเสรีภาพเป็นเรื่องของหน้าที่ไม่ใช่สิทธิ สิทธิมาพร้อมกับอภิสิทธิ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงไม่ได้เกิดมาพร้อมกับสิทธิทางธรรมชาติ เหล่านี้คือภูมิปัญญาภาคใต้ที่พร้อมจะประกาศตัวเป็นปรปักษ์กับระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่ที่เรียกว่าทุนนิยม

กล่าวโดยสรุปในประเด็นสงครามกลางเมืองในทัศนะของผมคิดว่าไม่ใช่เป็นเพียงแค่ความขัดแย้งระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ ระหว่างทุนกับทาสเท่านั้น แต่ที่สำคัญถ้ามองในบริบทของทุนนิยมโลก สงครามกลางเมืองสหรัฐเป็นการประกาศต่อต้านการเติบโตใหญ่ของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่ตกลงอย่างยั้งคือชนชั้นแรกที่คัดค้านระบบทุนจนตัวตายนั้นไม่ใช่ชนชั้นกรรมาชีพ หากแต่กลับเป็นชนชั้นเจ้าของทาส (slaveholding class) ในภาคใต้ของสหรัฐอเมริกา ผลพวงของมหายุทธในสงครามครั้งนั้นมีมากมายมหาศาล จุดที่หมอยากเสนออันเป็นปมเงื่อนสำคัญอันหนึ่งในหนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์ด่วยก็คือ การพังพินาศและล่มสลายโดยสิ้นเชิงของระบบสังคมทาสในภาคใต้ เป็นคำตอบที่ชัดเจน ว่าหนทางต่อไปของพัฒนาการทุนนิยมและอุตสาหกรรมนั้นจะดำเนินไปทำนองเดียวกัน นั่นคือแบบที่อังกฤษและอเมริกาภาคเหนือได้ทำไป คือต่อผู้กีดขวางและเป็นอุปสรรคต่อระบบ

ทุนนั้นจะต้องทำลายและใช้ความรุนแรง (ซึ่งอาจเป็นมาตรการเด็ดขาดก่อนหรือหลังก็ได้) ไปถึงการยกเลิกธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตต่างๆที่ขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมลงไปให้หมดสิ้น นับจากนี้ไปจะไม่มีการคำนึงถึงดุลยภาพระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างวัตถุกับจิตใจไปอีกนาน

เพราะฉะนั้นบทเรียนสำคัญยิ่งของสงครามกลางเมืองสหรัฐก็คือ หนทางการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นเมื่อพูดให้ถึงที่สุดแล้ว “เลือกไม่ได้” ภายใต้การครอบงำของระบบทุนนิยมโลก นั่นคือมันจะต้องมาพร้อมกับการทำลายเกษตรกรรม ชุมชน และวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นต้น ทางเลือกที่พอมีก็คือการต่อสู้กับระบบอุตสาหกรรมในระดับพื้นฐาน นอกจากชาวบ้านจะจัดตั้งกันขึ้น และต่อสู้พิทักษ์สิทธิตามธรรมเนียม เช่นในสายน้ำ ทุ่งหญ้า ป่าเขาและการเป็นเจ้าของทรัพย์สินเป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นประเพณีอันมีมานานแล้วของคนงานและช่างฝีมือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องตามประเพณีในบริบทใหม่ของการปฏิวัติอุตสาหกรรมนี้เองที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของสิ่งที่ E.P. Thompson เรียกว่า “การเกิดขึ้นของชนชั้นกรรมากร” หรือ *The Making of the English Working Class*.

สุดท้ายผมอยากขอยืมวลีของแบริงตัน มัวร์มาเรียกการต่อสู้กับระบบทุนของภาคใต้ว่าเป็น “การต่อสู้ครั้งแรก” ของสังคมฯ หนึ่งที่พยายามจะต่อต้านคัดค้านระบบทุนนิยม ที่พยายามเสนอหนทางและรูปแบบของสังคมที่กำลังเป็นอุตสาหกรรมและการค้ามากขึ้นในอีกแบบหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องเป็นแบบ

ทุนนิยมอุตสาหกรรม ด้วยความเชื่อว่าระบบทุนนั้น มันจะทำให้กลายเป็นมนุษย์ ภาคใต้เดิมพันการต่อสู้ ครั้งนั้นด้วยการลงทุนที่สูงมากคือเอาสังคมภาคใต้ทั้ง สังคมเป็นเดิมพัน ผลก็คือพวกเขากลายเป็นผู้แพ้และ เป็นผู้แพ้มาตลอดนับจากนั้นมา.

อดิศร หมวกพิมาย

อ.ธเนศให้ภาพเรื่องการปฏิวัติอุตสาหกรรมใน อเมริกาได้อย่างชัดเจน จุดที่สำคัญคืออาจารย์ชี้ให้ เห็นถึงถึงความเกี่ยวข้องกันของการเลือกที่จะพัฒนา หรือปฏิวัติอุตสาหกรรมกับการมีระบบทาสและความ ขัดแย้งระหว่างทางเหนือกับภาคใต้ เราฟังเรื่องการ ปฏิวัติอุตสาหกรรมของตะวันตกมาแล้ว เราจะมาฟัง เรื่องการปฏิวัติอุตสาหกรรมตะวันออกกันบ้าง ขอเชิญ อ.สุวินัย ภรณวลัย ครับ

สุวินัย ภรณวลัย

ก่อนอื่น ผมจะบอกจุดเด่นหนังสือของ อาจารย์ฉัตรทิพย์เล่มนี้ว่าอยู่ที่มีเนื้อหาครอบคลุม กว้างขวางมาก และหนังสือเล่มนี้เป็นตำรามากกว่า วิทยานิพนธ์ (THESIS) ผมคิดว่าหนังสือเล่มนี้มีปัญหา สองประการคือ ประการแรก ว่าด้วยระเบียบวิธีการ ศึกษา ผมคิดว่าทฤษฎีที่อาจารย์ใช้เป็นแบบ "ประเภท" (TYPE THEORY) ไม่ใช่ทฤษฎี "ขั้นตอน" (STAGE THEORY) ประการที่สอง ช่วงระยะเวลาที่อาจารย์ ฉัตรทิพย์ใช้ในการศึกษาการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้น ยาวนานมาก เฉพาะในกรณีของจีนและประเทศ ลาตินอเมริกานั้นไล่มาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓ จนถึง

ปัจจุบัน หน่วยการวิเคราะห์ อาจารย์ฉัตรทิพย์ใช้ แบบกรอบประเทศเดียว โดยที่การอธิบายผล สะท้อนซึ่งกันและกันระหว่างระบบของกระบวนการ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในแบบประเทศเดียว เช่น รัสเซีย จีน ญี่ปุ่น หรือของอังกฤษที่มีต่ออเมริกา อังกฤษที่มีต่อฝรั่งเศส หรือที่มีต่อเยอรมันนั้นไม่ได้อยู่ในแนวทางของอาจารย์ฉัตรทิพย์ เป้าหมายหลักของ อาจารย์ฉัตรทิพย์เน้นที่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ทางชนชั้นระหว่างเจ้าที่ดิน กระจุกุมพี ชาวนา กรรมกร แล้วก็ปัญญาชนปฏิวัติ

เมื่อผมอ่านหนังสือเล่มนี้ ผมเองไม่ได้ค้นในเชิงข้อมูลทางประวัติศาสตร์หรือด้านข้อมูลพื้นฐาน ในส่วนของประเทศจีนนั้น หลายเรื่องเป็นประเด็นที่ เพิ่งเกิดช่วงหลัง ๆ การปฏิวัติคอมมิวนิสต์ภายใต้การ ปกครองของเหมา เจ๋อตุง เพราะฉะนั้นข้อถกเถียง และการต่อสู้ในการปฏิวัติอุตสาหกรรมของจีนจึงหายไป ทำให้เรื่องจีนมีข้ออ่อนกว่าเพื่อน คงเป็นเพราะ ข้อจำกัดของข้อมูลภาษาอังกฤษที่ยังมีน้อย และจุดที่ อาจารย์ฉัตรทิพย์มีฉันทาคติคือ ฉันทาคติต่อสังคม ชาวนาหรือสังคมชนบท และฉันทาคติต่อทฤษฎีพึ่งพา (DEPENDENCY THEORY) ตรงนี้ทำให้ข้อสรุปใน บทที่ ๙ ในหนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์ค่อนข้างฝืน ทิ้งนี้เพื่อให้เกิดบทเรียนทางการศึกษาการปฏิวัติ อุตสาหกรรมเปรียบเทียบ คือทำให้รู้สึกต่อต้าน จักรวรรดินิยมและประชาชนกรรมพีไทยยอมรับ วัฒนธรรมชาวนา ซึ่งผมอยากจะใช้ข้อมูลของ อาจารย์ฉัตรทิพย์ด้วยกรอบหรือการตีความอันใหม่ เพื่อให้ได้บทสรุปตรงกันข้ามกับของอาจารย์ฉัตรทิพย์

ในส่วนทฤษฎี“ประเภท” มีข้อเด่นคือทำให้มองเห็นลักษณะต่าง ๆ ชัดเจน แต่ว่าจุดเด่นอันนี้ก็เป็นที่จุดด้อยด้วย เฉพาะฉันทาคติที่อาจารย์ฉัตรทิพย์มีต่อลัทธิมาร์กซ์ ทำให้ไปเน้นเฉพาะเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางชนชั้นเท่านั้นเอง แต่จริงๆ แล้ว ผมขอยืนยันถึงความหลากหลายของอารยธรรม ความหลากหลายของวัฒนธรรม มีเงื่อนไขทางธรรมชาติ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เงื่อนไขทางสถาบันด้วย

การตีความเรื่องการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในส่วนนี้ผมอยากจะเสนอให้ใช้ศตวรรษที่ ๑๓ การปฏิวัติเกษตรกรรม ตั้งแต่มนุษย์เรามีการพัฒนาทางด้านการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่ ๘,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือภาษาปัจจุบันเรียกว่าคลื่นลูกที่หนึ่งของการเปลี่ยนแปลง โดยมีอิทธิพลต่ออารยธรรมและวัฒนธรรมของมนุษยชาติมาโดยตลอด ซึ่งก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษช่วงปี ๑๖๕๐-๑๗๕๐ มีปัญหาอยู่ว่า โลกภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมาเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้ ต้องมีแนวมองอย่างนี้คือใช้หน่วยเวลาเป็นสิบปีขึ้นไป แล้วมองเหมือนมุมมองของคุโรซาว่า อากิว่า ในภาพยนตร์เรื่องกลียุค หรือ RAN เหมือนมองจากฟ้าดูการเคลื่อนไหวของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร เหมือนเราอยู่บนภูเขาสูงแล้วมองประวัติศาสตร์ คือขอให้ยืนอยู่ตรงจุดนั้น แล้วจะเข้าใจหนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์เล่มนี้

ประวัติศาสตร์ของการปฏิวัติอุตสาหกรรมจริง ๆ แล้วคือประวัติศาสตร์ของการรวมตัวแล้วก็แตกกระจาย

เป็นประวัติศาสตร์ของความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของอารยธรรม ซึ่งหลายจุดอยู่ในทวีปเอเชียนี้เอง คือเราต้องมองถึง “ระบบ” ที่มีปฏิสัมพันธ์กันแล้วเกิดอารยธรรมขึ้นมา ผมเรียกอันนี้ว่า “วังน้ำวน” ในปัจจุบันวังน้ำวนอันนี้มันมาก่อตัวที่ PACIFIC RIM ทำให้ผมต้องเสนอจุดมองจุดนี้ ถ้าจะอ่านงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ทะลุ ผมว่าต้องมีการตีความอดีตเพื่อเข้าใจปัจจุบัน แล้วตีความปัจจุบันเพื่อเข้าใจอดีต

ถ้าหากอ่านส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมของรัสเซียหรือของจีน มันมีข้อสงสัยเกิดขึ้นทันทีเลยว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์ใช้การมองของแบริงตัน มัวร์ คือมองว่าหนทางการปฏิวัติอุตสาหกรรมแบบคอมมิวนิสต์หรือฟาสซิสต์ไม่น่าพึงปรารถนา แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือ ทำไมโซเวียตจึงล่ม ขณะที่จีนกำลังบูมอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นโมเดลของคอมมิวนิสต์เหมือนกัน แต่ก็เกิดความแตกต่างกันอย่างนี้

ผมคิดว่าหนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์เล่มนี้มีประเด็นที่หายไป คือประเด็นรัฐพระราชตะวันออก ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์ไม่ใช่เป็นกรอบในการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในเชิงองค์รวม คืออารยธรรมที่เกิดขึ้น ในการปฏิวัติอุตสาหกรรมต่างจากการปฏิวัติเกษตรกรรมมาก ตรงที่ว่ามีพลังอย่างมากที่จะดูดสรรพสิ่งที่อยู่รอบ ๆ นอก เข้ามาสู่ศูนย์กลาง ในศตวรรษที่ ๑๓ พวกมองโกลรุกรานรัสเซียและเข้าไปปกครอง ทำให้ต่อมารัสเซียเกิดระบบซาร์ขึ้น กลายเป็นกึ่งรัฐพระราชตะวันออก ตรงนี้สำคัญมาก ขณะที่พวกมองโกลพยายามบุกไปถึงญี่ปุ่น แต่มองโกลตีญี่ปุ่นไม่แตก ผมอยากพูดว่าอารยธรรม

ของมนุษย์นี้เป็นพื้นฐานที่รองรับระบบวัฒนธรรม ซึ่งเรื่องของวัฒนธรรมมันอ่อนมาก ในการก่อตัวของประเทศหนึ่ง ๆ มันขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ที่รับมา คือในแง่ของระบบนิเวศวิทยา ระบบวัฒนธรรม แล้วก็ภาวะภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ หมายความว่า ความบังเอิญมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการก่อตัวหรือทิศทางของแต่ละประเทศ ญี่ปุ่นเป็นสังคมศักดินา (ฟิวทัล) เพราะมองโกลรุกรานญี่ปุ่นไม่ได้ ถ้ายึดได้สักร้อยปี ผมคิดว่าสังคมญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกัน

มาถึงช่วงปัจจุบัน การเคลื่อนย้ายอพยพของคนจีนโพ้นทะเลในช่วง ๒๐๐ ปีมานี้ก็มีผลมากในการกำหนดการพัฒนาความแตกต่างของจีนกับไซเบียด ในจุดนี้มิ่งานของเบน แอนเดอร์สัน ที่อาจารย์เกษียร เตชะพีระแปลมาคือ “นวลโลกาจรล” ประเด็นนี้สำคัญมาก ถ้าหากหาลึบปีข้างหน้า นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายหันมามองศตวรรษปัจจุบันนี้ว่าเป็นกระบวนการล่มสลายของมหาจักรวรรดิอันประกอบไปด้วยประชากรหลายชาติหลายภาษา ภายใต้การปกครองซึ่งสถาปนาชาติจีนในสมัยช่วงประมาณศตวรรษที่ ๑๓ เป็นตัวสร้างประโยชน์ในการมองปัจจุบันตามความเข้าใจของผม มุมมองของการเกิดและล่มสลายของโลกจักรวรรดิเป็นส่วนสำคัญมากในการเข้าใจวิวัฒนาการของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ถ้าเรามองภาพอย่างนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคืออะไร คือในแง่ที่ว่ารัฐพระราชตะวันออกมันเป็นตัวกลางในการสร้างอุตสาหกรรมขึ้นมา ผมเห็นด้วยกับอาจารย์ชัชวาลน์ว่าเราต้องแยกการพัฒนาทุนนิยมกับการพัฒนา

อุตสาหกรรมออกจากกัน การพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นได้ในทุกระบบทุกสถาบัน แต่ว่าการพัฒนาทุนนิยมในความหมายแคบแล้วมันเกิดขึ้นในอังกฤษหรืออย่างดีก็แค่ฝรั่งเศสเท่านั้น หนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์เล่มนี้บอกว่าจะไม่มีโมเดลในการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ซ้ำกันแม้แต่อันเดียว ไม่ว่าในอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมัน ปัญหาอยู่ที่ว่า ในตอนที่คลื่นปฏิวัติอุตสาหกรรมเข้ามาจากภายนอก ระบบวัฒนธรรมก่อนหน้านั้นของสังคมเป็นอย่างไร ดังนั้นจึงเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ในการปรับตัวประวัติศาสตร์ของกระบวนการของเอกลักษณ์ในสังคมนั้นในการปะทะประสานกับคลื่นปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เข้ามา

การปฏิวัติอุตสาหกรรมในอดีตคือการปฏิวัติอุตสาหกรรมคลื่นลูกที่สอง ซึ่งในจุดนี้รัสเซียมีความน่าสนใจมาก เพราะระบบซาร์ที่เข้ามานั้น มีกระบวนการคล้ายกับของเยอรมันมาก คือเป็นตัวกลางในการรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเข้ามา เมื่อเข้ามาแล้วก็พึ่งพาต่างชาติ โดยเฉพาะจากฝรั่งเศส แต่ที่มีปัญหา มากก็คือเงื่อนไขของสังคมชุมชนซึ่งได้รับอิทธิพลจากรัฐพระราชตะวันออก ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเข้ามา ผลของสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสงครามที่รัสเซียแพ้ญี่ปุ่นในปี ๑๙๐๕ ทำให้รัฐนี้อ่อนแอลง นักการเมืองกลุ่มน้อยที่กระตือรือร้นจึงสามารถใช้ช่องว่างเข้ามายึดอำนาจรัฐได้ แต่ตอนที่ยึดอำนาจได้นั้น รัสเซียอยู่ภายใต้การปิดล้อมของประเทศต่าง ๆ คือตกอยู่ในวงล้อมของเยอรมันและพวกฝ่ายขวา ตรงนี้ทำให้รัฐเกิดใหม่เกิดการฟื้นคืนชีพของรัฐพระราช

ตะวันออก สิ่งเหล่านี้พวกมาร์กซิสต์ไม่เคยตระหนักถึงเลย ทरोตสกีพลาดไปเพราะคิดว่ารัฐนี้เป็นรัฐของคองกาน ซึ่งก่อนที่ทโรตสกีจะถูกสตาลินเก็บ เขาเสนอให้มี “การปฏิวัติทางการเมือง” แต่การปฏิวัติทางการเมืองเกิดขึ้นในสมัยเยลต์ซิน ซึ่งพยายามดึงรัสเซียเข้ามาสู่ระบบทุนนิยม

ในจุดนี้มีอยู่สองประเด็นที่จะต้องเข้าใจ ระบบสตาลินที่ล่มสลายไปในปี ๑๙๘๑ มันคือรัฐราชการตะวันออกที่มีพื้นฐานอยู่ที่การพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งอาศัยอุดมการณ์ลัทธิมาร์กซ์ในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ ๆ นี้ อันที่สอง อาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นนักวิชาการรุ่นแรก ๆ ในเมืองไทยซึ่งเสนอให้ใช้แนวคิด “วิถีการผลิตแบบเอเชีย” ซึ่งอาจารย์ได้อิทธิพลมาจากอาจารย์วรพุทธิ ชัยนาม แต่ผมคิดว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์อ่านวิทโพลผิดพลาด วิทโพลเป็นอดีตมาร์กซิสต์ชาวเยอรมัน ซึ่งตอนที่สตาลินไปจับมือกับพวกฟาสซิสต์ ทำให้เขาหมดมายาภาพกับลัทธิมาร์กซ์ จากประสบการณ์ในการศึกษาเรื่องจีนทำให้เขาเห็นลักษณะของรัฐราชการตะวันออกของโซเวียตขึ้นมา หนังสือเรื่องจีนของเขาที่จริงแล้วก็คือการวิเคราะห์โซเวียต และวิเคราะห์ปัจจุบันจากอดีต น่าสังเกตว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์บอกว่ารัฐราชการตะวันออกนั้น โครงสร้างส่วนบนกำหนดฐานการผลิตคือรัฐสามารถสร้างอุตสาหกรรมขึ้นมาได้ หรือแม้แต่ในเมืองไทยก็สร้างทุนนิยมขึ้นมาได้ ผมไม่เข้าใจว่าทำไมพอมมาถึงบทที่ ๙ ถึงถอยหลังกลับไปสู่ทฤษฎีฟิ่งฟาได้ ทั้งทั้งที่อาจารย์ฉัตรทิพย์มาถูกทางแล้ว

อิทธิพลของการเกิดขึ้นของรัฐราชการตะวันออก

ที่โซเวียต มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งในเชิงอุดมการณ์ในการก่อตัวของพรรคคอมมิวนิสต์จีน แล้วเกิดความบังเอิญทางประวัติศาสตร์จากการรุกรานของทุนนิยมญี่ปุ่น ทำให้จีนสามารถปฏิวัติขึ้นมาได้ สิ่งนี้ก่อให้เกิดการก่อตัวรัฐราชการตะวันออกของจีนภายใต้ราชวงศ์ใหม่คือพรรคคอมมิวนิสต์จีนนั่นเอง การปฏิวัติอุตสาหกรรมจีนนั้น ผมมองว่าเป็นรัฐราชการตะวันออกกำลังสร้างอุตสาหกรรมขึ้นมาใหม่ภายใต้การปกครองของตนเอง

ถ้ามองเช่นนั้นแล้ว ศตวรรษที่ยี่สิบหรือยุคปัจจุบันคืออะไร ยุคปัจจุบันไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม แต่เป็นยุคที่มีความพยายามในการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ของโลกจักรวรรดิเดิมที่สำคัญคือโลกจักรวรรดิโซเวียตและโลกจักรวรรดิจีน ซึ่งปัจจุบันโลกจักรวรรดิโซเวียตล่มสลายไปแล้ว ส่วนจีนกำลังปรับตัวอยู่ จีนปรับตัวได้เพราะอะไร ขณะที่โซเวียตใช้การปฏิรูปการเมืองนำเศรษฐกิจ แต่จีนใช้การปฏิรูปเศรษฐกิจนำการเมือง ซึ่งจีนมีบทเรียนอันยาวนานแล้วว่าถ้าปฏิรูปการเมืองก่อน มันจะเกิด “การปฏิวัติวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมของคนจีน แต่ถ้ามองจากปัจจุบันถอยกลับไป อาจจะเป็นโชคดีของจีนก็ได้ ทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัติทางการเมือง ในที่สุดจะทำให้ระบบล่มสลาย ปัจจัยที่สอง คือบทบาทของคนจีนโพ้นทะเล คือความวุ่นทางประวัติศาสตร์ที่จีนพยายามจะต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ (กระแสโลกาภิวัตน์นั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓ เพียงแต่ว่ามันเปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการขั้นตอนของเทคโนโลยี) ในสมัยสงครามฝิ่น

ขุนยัดเซนก็พยายามปรับตัวแล้ว แต่สู้ไม่ได้เพราะข้อจำกัดของสังคมชนบทของจีนหรือระบอบเจ้าที่ดินเป็นตัวขวาง

ในญี่ปุ่นนั้นการพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็วมากที่ญี่ปุ่นเป็นเช่นนั้นก็เป็นเรื่องของความบังเอิญ ย้อนกลับไปประมาณสามร้อยปีก่อน ญี่ปุ่นสู้กันมากเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ภายใต้ลัทธิโชกุน ศูนย์กลางของเศรษฐกิจการเมืองอยู่ที่โอซาก้ากับเกียวโต คนชนะจะเป็นใครนั้นไม่มีทางรู้เลย คนที่ควรชนะที่สุดคือโอตะ โนบุนาง่า เพราะเป็นหัวหน้าของเจ้าพ่อฝ่ายโอซาก้ากับฝ่ายเอโดะ แต่เพราะเป็นคนโหดร้ายจึงถูกเก็บเสียก่อน ลูกน้องหักหลัง ทำให้คนชนะคือฝ่ายโตเกียว ซึ่งชนะสงครามที่เซกิงาฮาร่า พอชนะมาแล้วไม่สามารถปกครองเมืองโอซาก้าได้ เพราะว่าชนะแต่ข้างบน ข้างล่างยังลุกฮืออยู่ จึงต้องย้ายเมืองหลวงไปโตเกียว แล้วส่งคนไปปกครอง อีกสิบปีให้หลังค่อยมาฆ่าลูกอีกทีหนึ่ง ตรงนี้ทำให้เกิดระบบซันคินโคไต (SANKINKOTAI) คือเอาโตเมียวจากที่ต่างๆ มาเวียนเป็นตัวประกันที่เมืองเอโดะ ระบบนี้ทำให้การคมนาคมพัฒนา ระบบพ่อค้าพัฒนา เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ชนชั้นกระฎุมพีภายใน” ขึ้นมา หลังจากนั้นระบบนี้ตัดขาดโลกจักรวรรดิของจีน เพราะตอนนั้นจีนเริ่มอ่อนแอลงแล้ว ญี่ปุ่นจึงพัฒนาสังคมศักดินาเป็นตัวเองเป็นต้นขึ้นมาได้ ในช่วงที่ญี่ปุ่นปิดประเทศสามร้อยปีในแง่หนึ่งเป็นการบ่มเพาะปัจจัยกระฎุมพีภายในเพื่อทำให้การปฏิรูปเมจิในปี ๑๘๖๘ เป็นไปอย่างรวดเร็ว ตรงนี้เป็นพลังที่ทำให้ญี่ปุ่นปรับตัวเข้ากับระบบโลกาภิวัตน์ได้ การปฏิวัติเมจินั้นน่าศึกษามาก เมือง

ไทยน่าจะศึกษาการปฏิวัติเมจิดูว่า ญี่ปุ่นปรับตัวเข้ากับระบบโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร เขาสามารถผสมพลังชวาณาชั้นล่าง ชนชั้นกระฎุมพี ในการปรับตัวเข้ากับระบบโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร

แต่ประเทศจีนทำอย่างญี่ปุ่นไม่ได้ จีนต้องผ่านการคืนชีพของรัฐพระราชตะวันออกเพื่อปรับตัวเข้าสู่ระบบโลกาภิวัตน์ สิ่งที่เราจะเห็นสักวันหนึ่งข้างหน้าคือโลกจักรวรรดิจีนน่าจะล่มสลาย เมื่อเผชิญกับอารยธรรมลูกที่สามที่เข้ามากัดเซาะ เหตุการณ์ที่เทียบอันเหมินคือสัญญาณรุ่นแรกๆ ของวิกฤตการณ์ในการปรับตัวของจีน มีคนพูดถึงจีนว่าเป็นประเทศที่แปลกมาก เหมือนกับรถยนต์ที่ไม่มีพวงมาลัย มีแต่เบรกกับคันเร่งเท่านั้นเอง คือหยุดแล้วก็พุ่งไปเพราะควบคุมทิศทางไม่ได้ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนอย่างมากคือทุนจีนโพ้นทะเล ซึ่งเป็นที่มาของกลุ่มนิกีส และเป็นที่มาของกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยในรอบสามสิบปีที่ผ่านมา

ถ้าเรากลับไปดูรัฐพระราชตะวันออก มันมีลักษณะพิเศษอะไรบ้าง ผมคิดว่ามีอยู่สี่หรือห้าประการด้วยกัน

ประการแรกคือลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งกษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินแต่เพียงผู้เดียว ถ้ามองจีนในปัจจุบันก็คือว่าที่ดินเป็นของรัฐ แต่ก่อนรัฐสาขาวิกิจเป็นเจ้าของที่ดินประมาณร้อยละ ๗๐ แต่ปัจจุบันสัดส่วนลดลงมากเหลือประมาณร้อยละ ๓๐ เท่านั้นเอง และจะลดลงไปอีกในยี่สิบปีข้างหน้า

ประการที่สองคือการควบคุมแรงงาน การเกณฑ์แรงงาน ซึ่งไม่ใช่ปัญหาสำคัญ

ปัญหาสำคัญอยู่ที่ประการที่สามคือ การขาด ขั้วอำนาจทางการเมืองที่จะทำทลายอำนาจรัฐพระราช ตะวันออก ซึ่งในเมืองไทยไม่เคยมีขั้วอำนาจทางการเมืองที่จะเข้ามาทำทลายได้เลย เพราะวาระระบบขุนนาง ที่จะเข้ามาแทนที่ระบบกษัตริย์นั้นไม่ทันการณ์ และ ในสมัยอยุธยาซึ่งขุนนางเข้มแข็งที่สุด ก็มีการเปลี่ยน ราชวงศ์เป็นว่าเล่น

ประการที่สี่คือบทลงโทษที่รุนแรงโหดเหี้ยมผิด มนุษย์เป็นเครื่องมือในการควบคุมอำนาจทางการเมือง ปัจจุบันนี้โรงงานเคเดอร์หรือตีกล่อม อันที่จริงก็คือ ความโหดเหี้ยมรุนแรงผิดมนุษย์ไร้มนุษยธรรมของ วัฒนธรรมดั้งเดิมแบบรัฐพระราชตะวันออกที่ฝังอยู่ใน เมืองไทยนั่นเอง คือการทำให้คนไทยเป็นคนล้มง่าย หรือหลอมทัศนคติแบบรัฐรักษาตัวรอดเป็นยอดดี ผม ว่ามีผลรุนแรงมาก แต่ถ้าเทียบกับจีนแล้วคนละชั้นเลย เพราะฉะนั้นคนไทยยังมีความหวังในความหมายนี้

ประการที่ห้าคือการขาดชนชั้นกระฎุมพีที่แตก หน่อมาจากสังคมไทยโดยตรง คือกระฎุมพีไทยมีที่ มาจากขุนเจ๊กหรือชาวจีนที่กลายเป็นไทยหรือลูกเจ๊ก ถ้ามองในแง่ดีอันนี้เป็นส่วนที่ทำให้สังคมไทยปรับตัว เข้ากับโลกาวัตร์ได้ และตัวแปรขึ้นอยู่กับความ บังเอิญของสิ่งที่เรียกว่าชนชั้นกลางเมืองไทยซึ่งรัฐไม่ ยอมปฏิบัติ สังคมไม่ยอมปฏิรูป ตัวชี้ขาดขึ้นอยู่กับ ความคลุมเครือในเชิงวัฒนธรรมของชนชั้นกลางไทย ซึ่งมีรากเหง้ามาจากเจ๊กว่าจะเลือกหนทางไหน ผม เห็นด้วยกับสิ่งที่อาจารย์ชัยวัฒน์เสนอในเรื่องทฤษฎี ไร้ระเบียบ (CHAOS THEORY) คือเราไม่มีสิ่งที่ต้อง เป็นในอนาคต

ข้อสรุปที่ได้จากการเปรียบเทียบสามประเทศ (จีน ญี่ปุ่น รัสเซีย) แล้วก็มองมายังเมืองไทย ตัวแปร ที่ชี้ขาดมากคือ ข้อหนึ่ง สิ่งที่เป็นอุปสรรคร้ายแรง ที่สุดของเมืองไทยคือรัฐ รัฐราชการคือการคลี่คลาย แบบไม่เคยโดนผ่าตัดเลย แต่ขยายความเป็นรัฐ ราชการตะวันออกมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นรัฐราชการ ตะวันออกแบบปลายแถวของสังคมพลังนำชั้นต่ำ แล้วขาดการเผชิญหน้าโดยที่ชนชั้นกระฎุมพีซึ่งไม่ได้ โทมาจากรากเหง้าของสังคมไทยเอง ขาดความมุ่งมั่น ที่ทางเจตนารมณ์ทางการเมืองที่จะโค่นล้มอำนาจรัฐนี้ ด้วย เพราะประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเราสามารถพึ่งพิง รัฐนี้ได้ เพียงแต่ว่าปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นโดย เฉพาะช่วงห้าปีที่ผ่านมา คือกระแสโลกาวัตร์ทำให้ รัฐกับชนชั้นกระฎุมพีต้องหย่าร้างกัน เกิดกระบวนการ ที่เรียกว่า BY-PASSING THE STATE ปัญหาคือถ้า เราไม่สามารถควบคุมกระบวนการ BY-PASSING THE STATE ได้ ความหายนะหรือกลียุคน่าจะเกิดขึ้นใน เมืองไทย ยิ่งกลับไปดูประวัติศาสตร์ ปัญหาชาติพันธุ์ แล้วความรุนแรงขัดแย้งต่างๆ ในยุโรป นับวันยิ่งจะ รุนแรงมากขึ้น

ข้อสรุปของผมจึงแตกต่างจากอาจารย์ ฉัตรทิพย์อย่างสิ้นเชิงในแง่ที่ว่า ผมไม่คิดว่าการต่อ ด้านจักรวรรดินิยมเป็นทางออกของสังคมไทย ผมคิด ว่าอยู่ที่เราจะสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสโลกา วัตร์ได้หรือไม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่รับประกันได้ว่าสังคมไทย จะไม่แตกเป็นเสี่ยงๆ คือการล่มสลายของรัฐเป็นสิ่งที่ เกิดขึ้นได้ทุกเมื่อเชียวแล้วในขณะนี้ สิบปีก่อนใคร จะนึกได้ว่าไซเวียตจะไม่แตกสลาย อิกยี่สิบปีใครจะ

นึกได้ว่าเงินจะไม่แตกสลาย ไทยก็สามารถแตกสลายได้เหมือนกัน กรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อสองร้อยกว่าปีมาแล้ว

ประการที่สองที่ผมไม่เห็นด้วยคือ ชนชั้นกระฎุมพีไทยควรรับวัฒนธรรมชุมชนชาวบ้านชวาใหม่ วัฒนธรรมเจ๊กจะมารับวัฒนธรรมของชวาใหม่ มันเป็นไปได้ สิ่งที่ผมอยากจะเสนอก็คือว่า ทั้งกระฎุมพีไทยและชนชั้นชวาใหม่ไทยควรจะแสวงหาการสถาปนารายธรรมใหม่ที่ปรองดองกับวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านหรือรากเหง้าของตัวเอง ทั้งนี้เพราะการจะกอบกู้วัฒนธรรมท้องถิ่นให้ฟื้นเงื้อมมือของกระแสโลกาวัตร์น่าจะประสบความสำเร็จในบั้นปลาย คือถ้ามองแค่วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยตัดขาดจากระบบโลกแล้ว มันจะทำอะไรไม่ได้เลย ถ้าหากเราไม่สามารถสร้างอารยธรรมใหม่เข้ามาแทนที่อารยธรรมโลกทุนนิยมที่กำลังครองโลกอยู่ในขณะนี้ได้ อารยธรรมใหม่คือคลื่นลูกที่สาม เพราะวัฒนธรรมคือวิถีดำรงชีพทั้งปวงของมนุษย์ซึ่งสามารถถ่ายทอดได้ด้วยข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ ในขณะที่อารยธรรมคือองค์รวมแห่งระบบของวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดพลังงานในการสร้างระบบโลกขึ้นมาใหม่ การปฏิวัติวัฒนธรรมในเมืองไทยจะไม่วันสัมฤทธิ์ผลได้ ตราบใดที่ไม่สามารถทำให้ระบบวัฒนธรรมนั้นกลายเป็นอารยธรรมใหม่ที่เป็นระบบโลกได้ การต่อสู้ทางวัฒนธรรมในปัจจุบันนี้จึงจะตัดขาดไปจากการมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอารยธรรมใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ ที่กำลังก่อตัวอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่ได้เลย จุดนี้คืออะไร มันคือจุดศูนย์กลางของคานงัดในทฤษฎีไร้ระเบียบ การ

จะต่อต้านหายนะภัยที่กำลังคืบคลานเข้ามาในสังคมไทยนั้นสังคมไทยต่างกับสังคมญี่ปุ่น สังคมญี่ปุ่นมี NEGATIVE FEEDBACK ซึ่งทำให้สังคมญี่ปุ่น STABILIZE มาก ขณะที่สังคมไทยมันเป็น POSITIVE FEEDBACK คือทำให้รุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อมองสังคมญี่ปุ่น ถ้าถามเรื่องกระแสโลกาวัตร์ คนญี่ปุ่นคงเฉยๆ หรืออาจจะดีใจด้วยซ้ำไป แต่ของเมืองไทยกลายเป็นระเบิดเวลาขึ้นมา จุดศูนย์กลางของคานงัดเพื่อฟื้นสถานการณ์จึงอยู่ที่จะสถาปนารายธรรมใหม่ได้หรือไม่ เราต้องมีหลักการในการเคลื่อนไหวแบบ THINK GLOBALLY แต่ ACT LOCALLY คือเราต้องมีการกระจายอำนาจที่ผ่านมายัญหาอยู่ที่รัฐกำลังอยู่ในกระบวนการของการย่อยเปลี่ยนแปลง เนื่องจากรวมอำนาจมากเกินไป แบบรัฐราชการตัวนอก การกระจายอำนาจจึงสำคัญมาก และการกระจายอำนาจต้องเป็นแบบ POWER SHIFT ด้วย ไม่ใช่แค่ในเชิงกฎหมาย หมายความว่าสังคมต้องดึงอำนาจกลับคืนมาสู่ส่วนของตัวเอง การดึงอำนาจกลับสู่ตัวเอง ตามทฤษฎีไร้ระเบียบก็คือ SELF ORGANIZATION การกระจายอำนาจต้องทำในเชิงแบบ PARTICIPATIVE DEMOCRACY ด้วย คือเกิดประชาธิปไตยอย่างมีส่วนร่วม ผมไม่มีความหวังแล้วกับระบบรัฐสภาของนายเกษชวน การที่เราวิจารณ์รัฐบาลชวาก็ทำให้ระเบิดเวลาแรงยิ่งขึ้น เพราะไม่ได้หาทางออก ทางออกก็คือว่า เราต้องสร้างกระแส PARTICIPATIVE DEMOCRACY โดยการสร้างเครือข่ายภายในประชาสังคมขึ้นมาเพื่อถ่ายเทอำนาจรัฐมาสู่ประชาสังคม ผมคิดว่าบทบาทของสื่อมวลชนและเวทินั้นสำคัญมาก การสร้างเวทียุคใหม่เพื่อให้เกิดตัวตน

ที่แท้จริงของ PARTICIPATIVE DEMOCRACY ผมคิดว่าคือภารกิจของทุกกลุ่ม โดยไม่จำกัดว่ากลุ่มนั้นจะมีอุดมการณ์ทางการเมืองหรือมีผลประโยชน์เฉพาะกิจอย่างไรด้วย

หลักการต่อมาคือทุกคนต้องช่วยเหลือตนเอง เป็นการช่วยเหลือตนเองแบบ ORGANIC คือแต่ละกลุ่มก่อตัวเป็นเซลล์ขึ้นมา มีความยืดหยุ่น สร้างเครือข่ายขึ้นมาแล้วสู่เฉพาะกิจ แต่มีเป้าหมายรวมคือเพื่อถ่ายเทอำนาจรัฐกลับสู่ประชาสังคม เพราะมีจุดนี้เท่านั้นเองที่จะทำให้ประชาสังคมปรับตัวเข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ ซึ่งต้องสถาปนابقเจกชนขึ้นมา ก่อน ชนชั้นกลางในเมืองไทยจะต้องเลิกความคลุมเครือในเชิงหลักการในข้อนี้ แล้วสถาปนาความเป็นตัวตนในทางประวัติศาสตร์ของตนเองขึ้นมาให้ได้ เหมือนกับที่เกิดขึ้นในช่วงพฤษภาทมิฬ ความอับลัทธิหรือความขี้ลาดของชนชั้นกลางไทยที่เข้าร่วมต่อสู้ในเหตุการณ์พฤษภาเพื่อหวังให้ราคาหุ้นกลับมาสูงขึ้น นั่นคือหายนะที่กำลังตีตลาดอีกประการหนึ่งของชนชั้นกลาง

พันธมิตรอันศักดิ์สิทธิ์ในทฤษฎีไร้ระเบียบที่เสนอมานี้ คือเรื่องวิทยาศาสตร์ การศึกษา ศิลปะ และศาสนานั้นมีความสำคัญ ผมคิดว่ามีเวทีอยู่สองเวทีคือเวทีที่เราสามารถเป็นคานงัดในการชิงอำนาจกลับมาสู่ประชาสังคมได้นั้น ผมคิดว่าอยู่ที่โลกภายใน เพราะวิกฤตการณ์คลื่นลูกที่สี่ของรัตนโกสินทร์ที่อาจารย์ประเวศ วะสีเสนอมานั้น ตัวเราเองเป็นศัตรูของเราเอง เรากำลังทำลายตนเอง เวทีของเราอยู่ที่โลกภายในของเรา คือเรื่องของศิลปะและศาสนา หรือ

แนวทางของศีล สมาธิ ปัญญา ช่วยฟื้นฟู CHAOS ภายในใจของเราเอง ถ้าหากว่าเราทำให้ใจเรามีระเบียบ มีวินัย มีพลังสมาธิแล้ว เราจะสามารถต่อสู้กับ CHAOS ที่เกิดขึ้นข้างหน้าได้อย่างแน่นอน เพราะฉะนั้น บทบาทของศาสนาและศิลปวัฒนธรรมนำอยู่ตรงจุดนี้

ส่วนวิทยาศาสตร์และการศึกษาน่าจะขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ของคลื่นลูกที่สาม รวมทั้งสร้างเครือข่ายในการเพิ่มทักษะให้กับประชาชนเพื่อสร้างแรงต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมันมีคำขวัญอยู่ ๖ ข้อด้วยกันคือ

๑.เราจะจัดการการแข่งขันได้อย่างไร กระแสโลกาภิวัตน์เป็นโลกของการแข่งขัน เราจะสร้างความเข้มแข็งของโลกภายนอกโลกภายในเพื่อจะสู้กับการแข่งขันได้อย่างไร

๒.เราจะจัดการความซับซ้อนได้อย่างไร กระแสโลกาภิวัตน์เต็มไปด้วยความซับซ้อน จนก่อให้เกิด FUTURE SHOCK หรือความเครียดมากมาย

๓.เราจะปรับตัวได้อย่างไร

๔.เราจะทำงานร่วมกับคนอื่นได้อย่างไร คนไทยมีชื่อเสียงคือแต่ละคนมีความสามารถ แต่พอทำงานร่วมกันทะเลาะกันทุกที

๕.เราจะปรับตัวเข้ากับความไม่แน่นอนได้อย่างไร กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดความไม่แน่นอนในชีวิตมากขึ้น ความไม่แน่นอน ความซับซ้อนกลายเป็นสิ่งธรรมดาตั้งแต่ ๑๙๘๐ ถึงสามสิบปีข้างหน้า เป็นยุคของความไร้ระเบียบ หรือนิวโลกาจลาจล

๖.เราจะจัดการการเรียนรู้ได้อย่างไร อันนี้สำคัญ การที่เราจะปรับตัวให้อยู่รอดกระแสโลกาภิวัตน์ได้

การเรียนรู้ต้องเป็นแบบเรียนรู้ตลอดชีวิต ถ้าเป็นระบบแบบนี้แล้ว ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยของไทยจะล้มเหลวโดยสิ้นเชิง

คำขวัญของทฤษฎีไร้ระเบียบอีกอันหนึ่งคือการอยู่รอด ซึ่งมีสองระดับคือระดับปัจเจกชนและระดับประชาสังคม การที่จะจัดการเรื่องการแข่งขันได้เราต้องมีความรู้ การจะจัดการเรื่องความซับซ้อนเราต้องมีความสามารถในการCONCEPTUALIZATION ส่วนเรื่องของการปรับตัวเราต้องมีความสามารถในการมองปัญหาแบบFLEXIBILITYในกระบวนการ มีความละเอียดอ่อนทางจิตใจ มีการทำงานร่วมกับคนอื่น และยอมรับความหลากหลายของคุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอื่น คือเคารพความคิดของคนอื่นที่ขัดแย้งกับของตนเอง มองต่างมุมกับตนเอง ส่วนเรื่องความไม่แน่นอน เราต้องมีความสามารถในการวินิจฉัยในปัญหาต่างๆ ให้ถูกต้อง มั่นคง และฉับไว ส่วนเรื่องการเรียนรู้ เราต้องมีการทบทวนตัวเอง

ในที่สุดแล้ว ถ้าจะอ่านงานอาจารย์ฉัตรทิพย์ก็ให้น่าอดิศจึงมาใช้กับปัจจุบัน แล้วพยายามหาจุดมองที่จะเข้าใจอนาคตได้ด้วย ผมวิจารณ์อาจารย์ฉัตรทิพย์จากจุดมองนี้เท่านั้นเอง และการวิจารณ์นี้ไม่ได้ทำให้คุณค่างานเขียนของอาจารย์ฉัตรทิพย์ลดน้อยลงไปเลย เพราะผมเสนอแนวคิดได้เพราะร่วมเดินทางไปกับอาจารย์ฉัตรทิพย์ในหนังสือเล่มนี้เท่านั้นเอง

อดิศร หมวกพิมาย

สิ่งที่อาจารย์สุวินัยบรรยายหรืออภิปรายในวันนี้

เป็นสิ่งที่อาจารย์พยายามพูดถึงโยงถึงสิ่งที่เราได้ยินในปัจจุบันคือ “โลกานุวัตร” ปรับไปใช้กับสิ่งที่เรียกว่า “การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ” ว่านั่นคือการปรับตัวอันหนึ่งของจีน ญี่ปุ่น รัสเซียนั้นมีการปรับตัวภายใต้เงื่อนไขในสิ่งที่สังคมวัฒนธรรมเดิมของเขาคือรัฐราชาตะวันออกต่อต้านหรือปรับตัวแค่ไหน ความบังเอิญทางประวัติศาสตร์ที่อาจารย์สุวินัยพูดถึง เป็นสิ่งที่อาจารย์พยายามอธิบายเหลือเกินว่า มันมีความบังเอิญของมันอยู่ ทำให้การเปลี่ยนแปลงหรือการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีลักษณะที่ไม่พร้อมกันหรือแตกต่างกัน ขอสรุปไว้เท่านี้ก่อน

วรวิทย์ เจริญเลิศ

ผมขอพูดในบทของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในรัสเซีย การวิจารณ์บทนี้ในหนังสือของอาจารย์ฉัตรทิพย์คงไม่สามารถทำได้มากนัก แต่ผมรู้สึกว่าการเขียนของอาจารย์ฉัตรทิพย์นี้ยังขาดลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ข้อมูลในบางระดับ ถ้าจะดูการเขียนของอาจารย์ฉัตรทิพย์อาจจะแบ่งเป็นสามส่วนด้วยกัน ส่วนแรกอาจารย์เสนอข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของรัสเซียว่ามีลักษณะอย่างไร ในส่วนที่สองนี้ซึ่งผมคิดว่าเป็นส่วนสำคัญและจะโยงมาถึงปัญหาของไซเบียดที่อาจารย์สุวินัยว่ามันแตกสลายลงอย่างรวดเร็ว อันนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร คือในปี ค.ศ. ๑๙๐๕ มีการปฏิวัติเกิดขึ้นบนกระแสที่หลากหลาย ในส่วนที่สามอะไรเกิดขึ้นหลังจากนั้น ก็คือว่าเกิดการปฏิวัติบอลเชวิคในปี ๑๙๑๗ ผมจะพูดในสามส่วนเท่าที่ได้ศึกษามา ในส่วนที่หนึ่งที่อาจารย์ฉัตรทิพย์สะท้อนนี้

เป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นความหลากหลายของสังคมโซเวียต คือเราจะเห็นว่าในกรณีของอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้พูดว่ามันมีระบบที่ค่อนข้างหลากหลาย เช่นว่ามีบ้านขนาดใหญ่เป็นของขุนนางและก็ใช้แรงงานไพร่ทำ มีระบบโรงงานเกิดขึ้น มีอุตสาหกรรมในรัสเซียก่อนการปฏิวัติด้วย ถ้าไม่มีอุตสาหกรรมก็ผลิตปลา อุตสาหกรรมที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอุตสาหกรรมเหล็กกล้าและถลุงเหล็กในปี ๑๙๗๐ รัสเซียเป็นประเทศที่ส่งออกเหล็กกล้าสำคัญที่สุดในยุโรป การเกษตรก็มีการส่งออก แต่เป็นการเกษตรแบบขยายซึ่งก็ขาดประสิทธิภาพ นอกจากมีระบบอุตสาหกรรมแล้ว อาจารย์ฉัตรทิพย์ชี้ให้เห็นว่าประชากรสองในสามของรัสเซียอยู่ในภาคเกษตร เพราะฉะนั้นเราเห็นการดำรงอยู่คู่เคียงกันของระบบการผลิตที่มีหลายขนาดด้วยกันทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กทั้งการเกษตรและการอุตสาหกรรมเป็นความหลากหลาย นอกจากนี้ความหลากหลายยังวางอยู่บนพื้นฐานของสังคม มันยังไม่ใช่เป็น--เรียกว่าก่อนทุนนิยมก่อนที่เป็นสมัยใหม่ (MODERN) ด้วย ก็คือว่ามีการตกค้าง--ไม่ใช่ตกค้างที่เดียว--มีความสำคัญมากในเศรษฐกิจของโซเวียต มีสถาบันของชุมชนเป็นสถาบันซึ่งคอยจัดการ (REGULATE) แจกจ่ายที่ดินให้กับครอบครัวของชาวนาตามความสามารถในการผลิตคือตามจำนวนของครอบครัว เพราะฉะนั้นระบบนี้เป็นระบบก่อนสมัยใหม่นี้รัสเซียตกค้างมาและเป็นระบบที่สร้างความเสมอภาคให้กับชุมชนด้วย อันนี้จะโยงมาสู่ความคิดต่างๆ ของนักเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้วยในตอนหลัง แต่ขณะ

เดียวกันการมีสถาบันที่ตกค้างมานี้ ในทัศนะของผมจะต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงไปอีกว่ามันเป็นตัวกีดขวางการพัฒนาขึ้นมาของทุนนิยมหรือไม่ อันนี้มันคล้ายๆ กับกรณีของญี่ปุ่น ในขณะที่ของญี่ปุ่นระบบเก่ามันส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ในกรณีของโซเวียตรัสเซีย ในส่วนหนึ่งถึงแม้จะสร้างความเสมอภาคให้กับชุมชน ปกป้องชาวนาจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าที่ดิน แต่ในอีกด้านหนึ่งมันก็เป็นตัวที่ทำให้ชาวนาไม่กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าแตกตัวทางชนชั้นเกิดขึ้น ก็คือว่ายังเป็นชาวนาที่ติดที่ดินอยู่ เพราะฉะนั้นผมคิดว่าเป็นอันหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมของรัสเซียมีความช้าเพราะไม่สามารถแยกสลายหรือว่าทำลายสถาบันชุมชนนี้ลงได้อย่างไรก็ตามท่ามกลางที่ว่ารัสเซียมีความหลากหลาย อ.ฉัตรทิพย์ก็พยายามค้นหาว่าชนชั้นไหนหรือว่านายทุนนั้นไม่มีก็เพราะรัสเซียส่วนใหญ่ก็ยังเป็นภาคการเกษตร โดยเฉพาะนายทุนที่เราว่าไม่มีเป็นเพราะว่าธนาคารมันไม่เติบโต เพราะฉะนั้นทุนส่วนใหญ่มากก็เป็นทุนนำเข้าจากต่างประเทศ เพราะฉะนั้นก็ไม่มีชนชั้นนายทุนที่จะทำการปฏิวัติ ขณะเดียวกันชนชั้นกรรมาชีพก็ไม่มี เพราะว่าในปี ๑๙๖๐ ได้บอกว่าประมาณร้อยละสองของประชากรที่เป็นกำลังแรงงานทั้งหมดเป็นกรรมกรเท่านั้น และกรรมกรส่วนใหญ่ครึ่งหนึ่งนี้มาจากพวกไพร่ คือในรัสเซียมีการยกเลิกไพร่ในปี ๑๙๖๑ กรรมกรก็ไม่สามารถที่จะปฏิวัติได้ ปัญหาก็คือว่าแล้วชนชั้นที่จะมาปฏิวัตินี้อยู่ที่ไหน อันนี้เป็นโจทย์ที่อาจารย์ฉัตรทิพย์พยายามจะค้นหา จากอันนี้อาจารย์ฉัตรทิพย์ก็มาลงว่าคนที่

ทำการปฏิวัติโซเวียตในขณะนั้นก็เป็นพวกปัญญาชน ในช่วงที่สองผมอยากจะขยายซึ่งผมคิดว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์น่าจะขยายมากขึ้นเพราะมันจะมีนัย ประชาธิปไตยของสังคมนิยมอยู่ด้วย ก็คือว่าในปี ๑๙๐๕ นี้การปฏิวัติมันเกิดขึ้นได้อย่างไร ที่มันเกิดขึ้นได้ เพราะจริง ๆ แล้วความเสมอภาคว่ามันต้องมีอยู่เพราะ สถาบันชุมชนเป็นตัวรองรับและปกป้องชานาที่ ยากจนและก็ต่อสู้กับชาวนารวยที่พยายามทำลาย สถาบันชุมชนเพื่อจะทำให้ที่ดินเป็นสินค้ามีการซื้อขายสามารถที่จะทำกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลได้ เพราะ ฉะนั้นตัวที่ต่อต้านอยู่ก็คือสถาบันชุมชนอันนี้ เพราะ ฉะนั้นสิ่งที่เราเห็นคือว่า MIR หรือสถาบันชุมชนนี้ต่อต้านทั้งรัฐในบางช่วงนี้ก็ต่อต้านรัฐ ในบางช่วงก็ต่อต้านพวกขุนนาง บางช่วงก็ต่อต้านพวกเจ้าที่ดิน อย่างไรก็ตามคนที่อยู่ล้อมรอบสถาบัน MIR คือคนที่ทำการเคลื่อนไหวก้าวหน้าและอาจารย์ก็ค่อนข้างให้ความสำคัญกับความคิดอันหนึ่งที่เรียกว่าความคิดของนารอดนิก ซึ่งไม่ทราบว่าจะอาจารย์สนใจเป็นพิเศษหรือไม่ ความคิดของนารอดนิกก็มองว่าสถาบันชุมชนควรรักษาไว้เป็นพื้นฐานในการก้าวไปสู่สังคมนิยมวิสต์โดยที่ไม่ผ่านขั้นตอนของการอุตสาหกรรม นอกจากมีพวกนี้แล้วก็พวกอื่นเช่น กระบวนการก้าวหน้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเช่นพรรคโซเชลิสต์ ราวดิคัล ซึ่งมีทั้งปีกของบอลเชวิกและเมนเชวิกด้วยว่า ลงตัวอยู่ในชนบทและในเมืองก็มีการขยายสาขาเข้ามา อย่างไรก็ตามเราเห็นว่าการปฏิวัติในปี ๑๙๐๕ มีลักษณะความหลากหลายทางความคิดค่อนข้างมาก แล้วก็มิสถาบันชุมชนก็เป็นตัวอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม

เราก็เห็นว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์ไม่ได้ขยายว่าอันนี้มันส่งผลต่อไปอย่างไร เพราะจริง ๆ แล้วพอลกลับมาดูการปฏิวัติของบอลเชวิกที่เกิดขึ้นในปี ๑๙๑๗ สิ่งที่เราเห็นก็คือว่าพรรคบอลเชวิกได้ทำการปฏิวัติยึดอำนาจ หลังจากนั้น ก็ส่งผลให้ทำลายพลังสร้างสรรค์ขึ้นมา พรรคอื่นซึ่งไม่ใช่พรรคบอลเชวิกก็จะกลายเป็นพรรคนอกกฎหมายไปทันที เพราะฉะนั้นอันนี้เป็นจุดหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ตีความใหม่ว่ามันไม่ใช่การปฏิวัติสังคมนิยม การปฏิวัติบอลเชวิกนี้ไม่ใช่การปฏิวัติสังคมนิยม แต่มี ASPIRATION หรือความใฝ่ฝันของสังคมนิยมอยู่ ซึ่งสะท้อนออกมาตามงานเขียนหรือวิถีคิดของเลนิน แต่การปฏิวัติที่เรียกว่าเป็นรูปแบบของทุนนิยม ก็มีการเสนอว่าจากการดูข้อมูลต่าง ๆ ออกมานี้ จะเห็นได้ว่าการปฏิวัตินี้เป็นการปฏิวัติซึ่งมาจากเบื้องบน ไม่มีการก่อกระแสมาจากข้างล่าง เป็นการปฏิวัติของเบื้องบน ฉะนั้นการปฏิวัติในเรื่องรูปแบบจึงเป็นของทุนนิยม เพราะฉะนั้นการปฏิวัติอันนี้จริง ๆ แล้วมันไม่ได้ทำลายทุนนิยม ถ้าเมื่อเราเข้าใจทุนนิยมในแง่ของมาร์กซเขียนเรียกว่า CAPITAL ของมาร์กซ ไม่ใช่ CAPITALISM CAPITAL ของมาร์กซคือความสัมพันธ์ทางการผลิต เพราะฉะนั้นอันนี้อาจารย์ฉัตรทิพย์น่าจะโยงมาแทนที่จะมาตีความมากกว่านี้อาจจะให้เห็นถึงความเป็นไปของสหภาพโซเวียตและความเข้าใจต่อสหภาพโซเวียตได้มากกว่านี้ เราจะเห็นว่าการปฏิวัติอันนี้รูปแบบความรุนแรงที่มันสะท้อนต่อชนชั้นกรรมาชีพจากการปราบปรามกรรมกรที่ลุกฮือขึ้นมาในปี ๑๙๒๑ ที่เราเรียกว่าการปราบปรามที่ คอนสแตทซ์ (CONSTADT) และ

ต่อจากนั้นแม้แต่เลนินเองก็เคยบอกว่าการก่อรูปขึ้นมาที่นั่นมันค่อนข้างมีปัญหาคือมันเป็นอำนาจนิยมและมีบางช่วงที่เลนินบอกให้กลับไปหาโซเวียตก็คือสถาบันชุมชนเข้ามาคานาระบบอำนาจนิยม

แต่อย่างไรก็ตามในส่วนสุดท้ายที่จะพูดถึงในเรื่องของการถกเถียงที่ตามมาที่เรียกว่าการถกเถียงข้ามทศวรรษ ก็คือในเรื่องการจะไปสู่อุตสาหกรรมอย่างไร คือมีแนวคิดของสองคนด้วยกันก็คือ PREOBRAZHENSKY พร่าไบเซนสกีคนหนึ่งที่เน้นการสะสมทุนที่ดึงเอาส่วนเกินมาจากชนบท กับอีกแนวคิดของบูคฮาลิน ที่เน้นการปฏิรูปที่ค่อนข้างสมดุล เน้นการปฏิรูปการเกษตรและให้มีการสะสมทุน โดยที่ชาวนาร่ำรวยขึ้นมาโดยรัฐดึงส่วนเกินโดยใช้กลไกของภาษี แต่การกระทำอย่างนี้จริง ๆ ก็ไม่ใช่ช่องทางอะไร เพราะก็ตกอยู่ภายใต้กระแสของ PRODUCTIVIST ที่เน้นในแง่ของการพัฒนาเชิงของพลังการผลิต เพราะฉะนั้นมันก็ไม่แตกออกจากกรอบที่จะมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นสังคมนิยมในเชิงของความสัมพันธ์ทางการผลิต อันนี้เป็นปัญหาของสังคมนิยมที่ตามมา และสะท้อนในแง่ของสตาลินคือ การมองการพัฒนาแบบเป็นเส้นตรง มองการพัฒนาโดยเทคโนโลยีพลังการผลิต สิ่งที่จะตามมาจากการพัฒนาขึ้นมาของพลังการผลิตก็เป็นสิ่งที่ทำให้ MARXISM ตกไป กลายเป็นอุดมการณ์การผลิตไป

ในส่วนสุดท้าย อันหนึ่งที่อยากจะเน้นก็คือว่าที่เราบอกว่ารัสเซียเป็นระบบทุนนิยมหรือชนชั้นไหนเป็นแต่จริง ๆ แล้วเราพูดถึงอุตสาหกรรมของรัฐอันนี้ก็เข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างมากต่างจากกรณีของอังกฤษกับ

ฝรั่งเศส โดยเฉพาะในอังกฤษเน้นระบบตลาดเสรี ฝรั่งเศสก็กลายเป็นผสมกันระหว่างตลาดเสรีกับการปกป้อง ในขณะที่ว่าเยอรมันค่อนข้างปกป้องและใช้ลัทธิของฟร็ิดริชลิสต์ อย่างไรก็ตามในกรณีของรัสเซีย การทำให้เกิดอุตสาหกรรมก็รัฐนี้เข้ามาแทรกแซงค่อนข้างมาก ทั้งในภาคการเกษตร โดยการก่อตั้งที่เรียกว่าไรขนาดใหญ่ต้องมีการเชื่อมโยงโรงเรียนการฝึกการเกษตรเข้าไปเพื่อจะปรับให้รัสเซีย แทนที่จะมีการพัฒนาแบบ INTENSIVE FARMING อันนี้ก็มีความพยายามของรัฐอยู่แล้ว แล้วก็เชื่อมการเกษตรแบบนี้เข้าสู่การส่งออก เพราะฉะนั้นในช่วงหนึ่งที่ทำให้ดุลการค้ารัสเซียนี้ได้ดุลก็เกิดจากการส่งออกสินค้าเกษตร ในขณะที่เดียวกันสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมก็คือว่ารัฐดำเนินนโยบายในเชิงของการปกป้อง การสร้างผลกีดกันให้เกิดอุตสาหกรรมหนักขึ้นมา เพราะฉะนั้นบทบาทของรัฐในกรณีโซเวียตค่อนข้างที่จะมีบทบาทมาก และบทบาทของรัฐก็ทำให้เกิดการโยกเอาความลำเอียงที่เห็นว่ารัฐค่อนข้างจะสำคัญมากในการพัฒนาอุตสาหกรรมในความคิดของบอลเชวิค และของการพัฒนาอุตสาหกรรมสังคมนิยมด้วย

อดิศร หมวกพิมาย

สิ่งที่เราฟังจากวิทยากรทั้งสี่ท่านมักจะพูดถึง การปฏิวัติอุตสาหกรรมในเชิงเปรียบเทียบของการมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศต่าง ๆ ที่อาจารย์ฉัตรทิพย์พูดถึงไว้ ความล่าช้านั้นมีเงื่อนไขที่ถูกกำหนดโดยประวัติศาสตร์อะไรบ้าง เช่นชนชั้นกรรมาชีพ ชนชั้นเจ้าของที่ดิน ในขณะที่ตอนหนึ่งของรัสเซียของ

อาจารย์วรวิทย์เสนอเข้ามาว่าชนชั้นที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในรัสเซียนั้นไม่ใช่เป็นพวกกรรมพีแต่เป็นปัญญาชนปฏิวัติ ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์พูดถึงในส่วนนี้ไว้ และขยายความไปถึงที่เราเรียกว่าการแทรกแซงของรัฐหลังการปฏิวัติ สังคมนิยมว่านำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปฏิวัติอุตสาหกรรมมากและเร็ว วิทยากรท่านสุดท้ายซึ่งเป็นผู้บรรยายเกี่ยวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบในส่วนที่เป็นกลุ่มประเทศอีกกลุ่มหนึ่งเลยคือ ละตินอเมริกาซึ่งถือว่าล่าช้าที่สุดเมื่อเทียบกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ นั่นก็คืออาจารย์ พิษณุสุนทรารักษ์

พิษณุ สุนทรารักษ์

ผมได้โอกาสพูดในช่วงกลางวันพอดีจึงมีเวลาน้อย บทที่แปดซึ่งเป็นบทสุดท้ายก่อนที่จะถึงบทสรุปของหนังสือเล่มนี้มีความยาวเพียงสี่สิบกว่าหน้าเท่านั้น ผมจึงขอพูดอย่างกว้างๆ โดยเสนอเฉพาะข้อสังเกตบางประการที่ผมคิดว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์น่าจะขยายความให้มากกว่านี้โดยทั่วไป ผมมีความรู้สึกว่าการเสนอของท่านจะวิเคราะห์ประวัติศาสตร์อเมริกาได้ในลักษณะเดียวกับพวกสำนักฟิงฟิง เป้าหมายของอาจารย์ฉัตรทิพย์คือทำให้ผู้อ่านเข้าใจในที่มาของชนชั้นและโครงสร้างทางการผลิตในอเมริกาใต้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการเสนอมีความต่อเนื่องดีและผู้ที่ไม่เคยอ่านไม่เคยรู้เรื่องเกี่ยวกับอเมริกาใต้จะได้รับประโยชน์อย่างมากจากบทที่แปดที่ว่านี้ในบ้านเราช่วงนี้มีความสนใจอเมริกาใต้พอสมควร

ตอนนี้มีการพูดถึงบทบาทของประเทศเม็กซิโกเนื่องจากหลายคนเกรงว่าการลงทุนจากต่างประเทศแทนที่จะมาลงทุนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกอาจจะไปลงที่เม็กซิโกแทน บางท่านสงสัยว่านาฟต้าจะมีผลกระทบอย่างไรบ้างต่อประเทศอาเซียน นอกจากนั้นแล้วอเมริกาใต้ก็ยังเป็นที่สนใจของหลายท่านด้วยกันที่พยายามเปรียบเทียบประสบการณ์ในการพัฒนาประเทศของเขากับกลุ่มสี่ตัวในเอเชีย ส่วนมากจะมองประเทศสี่ตัวในเอเชียว่ามีความพยายามที่จะพัฒนาขยับตัวเองให้มีฐานะที่ดีขึ้น โดยไม่คำนึงถึงการสูญเสียทางสังคม ผมคิดว่าถ้าเรามีการศึกษาเพิ่มเติมประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมในประเทศอเมริกาใต้แล้วจะเห็นได้ชัดเลยว่าไม่ต่างจากประสบการณ์ของกลุ่มประเทศสี่เสือเท่าไรนัก กล่าวคือการเป็นเบียดเบียนต่างชาติและการขาดความสามารถในการพึ่งตนเองเพื่อการพัฒนา แต่กลายเป็นที่สนใจของต่างชาติ สำหรับการลงทุนเพราะเหตุผลนานัปการที่เราไม่สามารถอธิบายได้ทั้งหมด ณ ที่นี้

อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้เลือกกรณีของบราซิล เม็กซิโกและอาร์เจนตินาเป็นหลัก แต่ก็มีกล่าวถึงประเทศอื่นๆ เช่นกัน เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าเราไม่สามารถพูดถึงทวีปนี้ในลักษณะรวมกันได้เพราะอเมริกาใต้มีสี่สิบกว่าประเทศ กลุ่มประเทศเหล่านี้มีเทคโนโลยีและระบบการผลิตที่แตกต่างกัน ท่านอาจารย์ได้เริ่มการอธิบายประวัติศาสตร์ของอเมริกาใต้จากยุคอาณานิคม คือตั้งแต่ปี 1500 ถึงปี 1800 ซึ่งเมื่อเราอ่านแล้วอาจมีความรู้สึกก่อนข้างจะรวบรัดเกินไปเพราะใช้กระดาษเพียงไม่กี่หน้า แต่จริง ๆ แล้ว

จะเห็นได้ว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์ใส่อะไรต่อมิอะไรเข้าไปมากมายที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการเปรียบเทียบอังกฤษกับสเปนซึ่งเป็นประเทศที่เคยมีอาณานิคมหรือเมืองขึ้นทั่วโลก แต่สเปนกลับไม่เจริญเท่ากับอังกฤษ นอกจากนี้อาจารย์ยังให้เหตุผลที่น่าสนใจว่าทำไมอเมริกาเหนือเจริญมากแต่อเมริกาใต้ไม่เจริญเท่าที่ควร (อาจารย์ธเนศได้พูดไปบ้างแล้วว่าทวีปอเมริกาเหนือไม่มีปัญหาเรื่องชนชั้นกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของที่ดินเดิมซึ่งได้แก่พวกอินเดียนแดง) อเมริกาใช้การรุกรไลพวกอินเดียนแดงให้ไปรวมอยู่ในเขตสงวนซึ่งเราเรียกว่าเรเซอร์เวชัน ส่วนอเมริกาใต้ไม่สามารถ “จำกัดขอบเขต” หรือทำลายล้างพวกอินเดียนให้หมดไปได้เลยต้องแบกภาระโดยตลอดจนทุกวันนี้ (อเมริกาเหนือและอเมริกาใต้มีความแตกต่างกันอีกหลายเรื่องนอกจากยุทธศาสตร์ในการกำจัดพวกอินเดียนแดงซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ที่แท้จริง)

สำหรับประวัติศาสตร์ลาตินอเมริกาช่วงอาณานิคมนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์จะอธิบายในลักษณะเดียวกับนักวิชาการท่านหนึ่งคือ อังเดร กุนเดอร์ แฟรงก์ ซึ่งเป็นผู้ใช้แนวฟิงฟิงโจมตินักวิชาการอื่นๆ ซึ่งผมคิดว่ายังสามารถใช้ได้สำหรับการศึกษากลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในทวีปอื่น นักวิชาการกลุ่มที่แฟรงก์ประนามมีความเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจในประเทศกำลังพัฒนามีสองภาคที่แตกต่างกัน แต่เราสามารถเชื่อมโยงให้ทั้งสองภาคเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นเอกภาพได้โดยการกระจายความเจริญจากภาคหนึ่งไปยังอีกภาคหนึ่ง ซึ่งแฟรงก์ไม่เห็นด้วยกับแนวนี้ เพราะเขามองว่าความแตกต่างระหว่าง

เมืองและชนบทเกิดขึ้นจากการที่ระบบทุนนิยมนี้มีความจำเป็นที่จะต้องคงไว้ซึ่งสภาพนี้ โดยที่ชนบทเปรียบเสมือนอาณานิคมของเมืองหลวงหรือเมืองท่า ซึ่งเป็นสมมติฐานในการมองปัญหาของอาจารย์ฉัตรทิพย์ในบทนี้ แนวฟิงฟิงถูกนักวิชาการกลุ่มหนึ่งมองว่าใช้ไม่ได้เพราะอาศัยวิธีการวิเคราะห์ในลักษณะครอบจักรวาล และไม่ละเอียดอ่อนพอต่อการศึกษาวิวัฒนาการทางชนชั้นและรูปแบบของรัฐในแต่ละสังคมได้ ลาคลาวาได้เสนอแนววิธีการผลิตว่าน่าจะมีเหมาะสมมากกว่าแนวฟิงฟิง ผู้ที่เคยอ่านงานด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองคงจำกันได้ว่าเคยมีการเถียงกันในหมู่นักวิชาการว่าไทยนั้นก่อนสนธิสัญญาเบาริ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบศักดินา ในขณะที่บางท่านบอกว่าไม่ใช่เพราะเราเหมือนของยุโรปมากกว่าและบางท่านกลับเน้นว่าวัฒนธรรมแบบกรรมพีมี่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่สองด้วยซ้ำไป ซึ่งอันนี้คือตัวอย่างของการเถียงกันในเรื่องว่าด้วยวิธีการผลิตในบ้านเรา ลาคลาวามีวัตถุประสงค์ที่จะถล่มแฟรงก์ในเรื่องนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญมากถึงแม้จะยังไม่ได้ขยายความเท่าที่ควรก็ตาม ผู้ที่ไม่ได้ติดตามทฤษฎีนี้จะไม่เข้าใจเท่าไรในรายละเอียด ซึ่งทั้งหมดนี้ผมคิดว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจการพัฒนาเปรียบเทียบ

ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าลาตินอเมริกามีฐานะการต่อรองกับต่างชาติที่ค่อนข้างจะเสียเปรียบ หลังจากนั้นท่านได้พูดถึงการพัฒนาทางอุตสาหกรรมว่าความพยายามที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนนำเข้าเป็นยุทธวิธีของลาตินอเมริกาที่อาศัยรัฐเป็นตัวนำ เนื่องจากมีเงื่อนไขทาง

ประวัติศาสตร์บางประการของสังคมเหล่านี้ หรือกลุ่ม
กระฎุมพีของอเมริกาได้ไม่สามารถที่จะเล่นบทบาท
ทางประวัติศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับ
กลุ่มเดียวกันนี้ในประเทศอื่นหรือในสังคมที่เจริญแล้ว
ผมว่าถ้าสังเกตจากการที่ท่านอาจารย์ได้ขยายความ
เกี่ยวกับระบบทุนนิยมแห่งชาติของลาตินอเมริกาในหน้า
๒๗๑ ซึ่งมองปรากฏการณ์นี้ดังกล่าวว่าเป็นครั้งแรก
ที่อเมริกาได้ทำการปฏิวัติอุตสาหกรรม เราจะเห็น
ทันทีว่ากลุ่มนายทุนชาติของอเมริกาได้นั้นไม่สามารถ
แก้ไขปัญหาหลายๆ อย่างซึ่งเป็นมรดกของชาติตั้งแต่
สมัยที่เป็นอาณานิคมของสเปนและโปรตุเกส ซึ่งมีผล
กระทบอันใหญ่หลวงต่อโครงสร้างการผลิตในเวลาต่อมา

ความพยายามของรัฐในอเมริกาใต้ (บราซิล
อาร์เจนตินา เม็กซิโก) ที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมโดย
อาศัยพลังมวลชนเป็นหลัก ได้นำมาซึ่งการเคลื่อนไหว
ที่พัฒนาอย่างรวดเร็วกว่าที่สถาบันการเมืองใน
ประเทศจะรองรับความต้องการของประชาชนได้ มัน
ก็เลยทำให้เกิดความวุ่นวายในรูปแบบต่าง ๆ ที่ลงเอย
ด้วยการรัฐประหาร ในหน้า ๒๔๗ ท่านอาจารย์ได้
อธิบายว่าระบบทุนนิยมแห่งชาตินั้นมีปัญหาคือไม่
สามารถผลักดันประเทศให้พัฒนาอุตสาหกรรมพร้อม
กับเสถียรภาพทางการเมืองได้ ในหน้า ๒๔๒-๒๔๓
ท่านได้พูดถึงเหตุการณ์ในประเทศบราซิลในปี ๑๙๖๔
ว่าทหารได้ทำรัฐประหารและเข้ามาปกครองประเทศ
ในช่วงแรก ๆ นั้นบราซิลประสบความสำเร็จ คือมีการ
ขยายตัวอย่างรวดเร็วประมาณ ๑๐% ต่อปี ซึ่งช่วง
นั้นมีหลายคนตื่นเต้นในสิ่งที่เราเรียกกันว่า “ปาฏิหาริย์
ทางเศรษฐกิจ” แต่ในที่สุดบราซิลก็เจอปัญหาเกี่ยวกับ

หนี้สิน ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม ฯลฯ อย่างไรก็ตาม
ก็ตามรัฐประหารในปี ๑๙๖๔ นั้นมีความสำคัญอย่าง
มาก เพราะทุกวันนี้ประเทศต่าง ๆ ที่ติดตามความ
เคลื่อนไหวของบราซิลกำลังถกเถียงกันอยู่ว่า ที่มีการ
รัฐประหารขึ้นมาเป็นเพราะว่าบราซิลถึงจุดอ้อมตัว
ทางการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการนำเข้า แต่ไม่
สามารถพัฒนาได้อีกต่อไป เนื่องจากอุปสรรคทาง
การเมือง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องยกระดับตัวเอง
ทางเทคโนโลยีซึ่งต้องอาศัยการร่วมมือกับกลุ่มต่างชาติ
แต่ต่างชาตินั้นจะไม่กล้าเข้ามาเพราะกลุ่มพลังใน
สังคมเช่นกลุ่มแรงงานมีความตื่นตัวสูงมาก และ
เรียกร้องหลายสิ่งหลายอย่างซึ่งต่างชาติไม่กล้าเสี่ยง
รัฐมีความจำเป็นที่จะต้องระงับการพัฒนาทางการ
เมืองในช่วงนี้ไว้ก่อน ทหารจึงเข้ามาคุมสถานการณ์
โดยมีนายทุนชาติเป็นแนวร่วม นักวิชาการบางท่าน
กล่าวในทางกลับกันว่า เหตุการณ์ในบราซิลเมื่อปี ๑๙๖๔
นั้นไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในประเทศ เพราะช่วงนั้น
บริษัทเงินทุนข้ามชาติหลายบริษัทพยายามที่จะโอน
การผลิตหรือโลหะเทคโนโลยีบางประเภทให้ประเทศอื่น
ซึ่งผู้ที่สามารถรับช่วงต่อได้แก่ เม็กซิโก อาร์เจนตินา
บราซิล มันก็เลยทำให้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่ว่านี้
ซึ่งผมคิดว่าอาจารย์น่าจะเขียนมากกว่านี้ หลังจาก
ที่พูดเรื่องนี้คือเรื่องปี ๑๙๖๔ ท่านก็กระโดดไปพูดเรื่อง
เปรู ซึ่งแปลกมากและไม่มีความต่อเนื่องกับสาระที่ได้
พูดไปแล้วก่อนหน้านี ในหน้า ๒๒๖ พูดถึงการ
แทรกแซงในเอลซาวาดอร์ ซึ่งผมคิดว่าไม่สำคัญ
เพราะกลุ่มประเทศในอเมริกากลางนั้นยังอีกนานกว่า
ที่จะสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมได้

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า อเมริกาได้ในปัจจุบัน ประสบความสำเร็จด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ถ้าเราตีความการพัฒนาทางอุตสาหกรรมว่ามันคือ การรับช่วงการผลิตที่ส่งต่อจากระบบหนึ่งไปสู่อีกแบบ หนึ่ง แต่การพัฒนาทางอุตสาหกรรมแบบนี้ ผมไม่ แน่ใจว่าประชาชนในประเทศจะมีความภูมิใจหรือไม่ (หรือพวกเขาไม่มีทางเลือกเช่นเดียวกับประเทศ กำลังพัฒนาทั้งหลายที่คลั่งไคล้กับการพัฒนาทาง อุตสาหกรรมอย่างไม่มีลิมลิมิต) ในเรื่องประชาธิปไตย นั้น ตอนนี้ทุกประเทศในอเมริกาได้โดยเฉพาะที่ผม เรียนให้ทราบกำลังพัฒนาระบบประชาธิปไตยอย่างรวดเร็ว ผมไม่เชื่อว่าจะมีการรัฐประหารในอเมริกาได้ เพราะว่าทหารคงไม่ต้องการที่จะเข้ามาแทรกแซงใน เรื่องของหนี้สินกว่าร้อยพันล้านในกรณีของบราซิล ๖๐ กว่าพันล้านของอาร์เจนติน่า เมื่อเร็ว ๆ นี้มีการ พยายามทำรัฐประหารในเวเนซุเอล่า ซึ่งผมก็ไม่ เข้าใจว่าทำไม ประชาธิปไตยดีกว่าปล่อยให้ รัฐบาลแก้ปัญหา ผมยังยืนยันว่าในบราซิลและ อาร์เจนติน่าจะไม่มีการรัฐประหารอีกต่อไปแล้ว และ ที่อาจารย์ฉัตรทิพย์กล่าวว่า ในลาตินอเมริกาปัจจัยที่ จำเป็นที่สุดสิ่งแรกของการพัฒนานั้นคือเอกราชของ ชาตินั้น มันต้องมีความสามารถในการต่อรองกับภายนอกด้วย เพราะในปัจจุบันเรากำลังอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ และมีคำถามขึ้นมาว่าในยุคนี้บริษัทลงทุนข้ามชาติจะมี บทบาทมาก จึงอดไม่ได้ที่จะถามว่ารัฐจะหายไปไหน ในเมื่อธุรกิจไม่มีพรมแดนแล้ว แต่จะเน้นการลงทุนใน แหล่งที่ดีที่สุดที่มีแรงงานที่ถูกที่สุดและมีตลาดที่ใหญ่ ที่สุด ผมคิดว่าประเทศกำลังพัฒนาสามารถต่อรองกับ

บริษัทต่างชาติได้ แต่ต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่นเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ซึ่งผมไม่มีเวลาพอที่จะ บรรยายในเรื่องนี้ได้

สรุปแล้วผมคิดว่าสิ่งที่อาจารย์เขียนเกี่ยวกับ อเมริกาได้โดยทั่วไปเป็นสิ่งที่มีความน่าสนใจมาก ผมยัง ยืนยันว่าผู้ที่ไม่เคยอ่านเรื่องราวเกี่ยวกับอเมริกาได้จะ ได้ประโยชน์อย่างมหาศาล จากบทที่แปดของ อาจารย์ฉัตรทิพย์.

อดิศร หมวกพิมาย

สิ่งที่อาจารย์ฉัตรทิพย์เขียนไว้มีเนื้อหาทั้งหมด แปดบท แต่มีวิทยากรเพียง ๕ ท่าน จึงทำให้ไม่ สามารถวิเคราะห์ให้เห็นสิ่งที่เรียกว่าการปฏิวัติ อุตสาหกรรมเปรียบเทียบได้ สิ่งสำคัญที่สุดในตอน ท้ายซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้พูดเอาไว้และวิทยากรทั้ง ห้าท่านพูดไว้มีอยู่สามประการ ประการแรกคือรูปแบบของการปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่นแบบเสรีนิยม ประชาธิปไตย แบบฟาสซิสต์ และแบบคอมมิวนิสต์ ประการที่สอง ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์และวิทยากรทั้ง ห้าท่านให้ความสำคัญมากก็คือ เอกลักษณะทาง ประวัติศาสตร์ที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ก็คือภูมิหลัง เงื่อนไขทางเวลา ความล่าช้าของการ ปฏิวัติอุตสาหกรรม และประการสุดท้ายที่อาจารย์ ฉัตรทิพย์เขียนอยู่แค่สองสามหน้าเท่านั้น คือ ความสามารถของประเทศในการพัฒนา คือจะลอกเลียน หรือสร้างรูปแบบที่พึงปรารถนาขึ้นมาในการปฏิวัติ อุตสาหกรรม ซึ่งอาจารย์ฉัตรทิพย์เสนอว่าควรจะยึด ถือสิ่งที่เรียกว่าชุมชน ขณะที่อาจารย์สุวินัยบอกว่า

ต้องมีการปรับตัว แคมชูนอย่างเดี่ยวไม่พอ หรือสิ่ง
ที่อาจารย์พิษณุสรูปไว้ตอนท้ายว่า การสร้างเงื่อนไข
นั้นขึ้นอยู่กับความแตกต่างของสังคมที่ไม่เหมือนกัน
ดังนั้นการเลือกหนทางในการปฏิวัติอุตสาหกรรม จะ
ว่าไปแล้วสิ่งที่อาจารย์ฉัตรทิพย์พูดถึงในตอนท้ายคือ
ว่าเป็นเรื่องของการพัฒนา ดังนั้นการปฏิวัติ

อุตสาหกรรมเปรียบเทียบในงานของอาจารย์
ฉัตรทิพย์และที่อภิปรายในวันนี้ มีสองส่วน คือส่วนที่
เป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกยุโรปตะวันตกกับ
การพัฒนาอุตสาหกรรมในยูโรเซียทั้งหลาย มันมี
ความแตกต่างกัน.

ไม่น่าพลาด...หนังสือสำหรับยุคโลกาวัตร์ !

รัฐศาสตร์สาร

วารสาร

เศรษฐศาสตร์

ธรรมศาสตร์

ปกสารเกด